

Technická univerzita v Liberci
Hospodářská fakulta

Studijní program: 6208 – Ekonomika a management

Studijní obor: Podniková ekonomika

K problematice fungování úvěrového trhu České republiky
To problems of the Czech Republic loan market functioning

DP-PE-KFÚ-2001 15

Dagmar Ottová

Vedoucí práce: prof. Ing. Václav Bakule, DrSc., Katedra financí a účetnictví

Konzultant: Ing. Stanislava Půlpánová, Katedra bankovníctví a pojišťovnictví, VŠE Praha

Počet stran: 65

Počet příloh: 0

Datum odevzdání: 25. května 2001

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Hospodářská fakulta

Katedra financí a účetnictví

Akademický rok: 2000/2001

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

pro

Dagmar Ottovou

obor č. 6208 T

Podniková ekonomika

Vedoucí katedry Vám ve smyslu zákona č. 111 / 1998 Sb. o vysokých školách a navazujících předpisech určuje tuto diplomovou práci:

Název tématu:

K problematice fungování úvěrového trhu České republiky

Pokyny pro vypracování:

1. Úvod
2. Obecná charakteristika úvěrového trhu
3. Kvantitativní analýza operací na úvěrovém trhu České republiky
4. Faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu
5. Kritické postoje k fungování úvěrového trhu ČR
6. Závěr

KFU/POE-FU
752.

V 138/01 1-1

Rozsah grafických prací:

50 - 60 stran textu + nutné přílohy

Rozsah průvodní zprávy:

Seznam odborné literatury:

- Revenda, Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví, Management Press, Praha, 1996
Revenda, Z.: Centrální bankovníctví, Management Press, Praha, 1999
Polidar, V.: Management úvěrových obchodů bank, Ekopress, Praha 1995
Polidar, V.: Úvěrové obchody I., Bankovní institut, Praha, 1995
Peeraer, M.: Úvěrové obchody II., Bankovní institut, Praha, 1996
Waterhouse, P.: Zásady řízení úvěrů, Management Press, Praha, 1999
Waterhouse, P.: Úvod do řízení úvěrového rizika, Management Press, Praha, 1994
Hagenmueller, K.J.; Diepen, G.: Bankbetrieb, Wiesbaden, der Gabler Verlag, 1989

Vedoucí diplomové práce: prof. Ing. Václav Bakule, DrSc.

Konzultant: Ing. Stanislava Půlpánová, Katedra bankovníctví a pojišťovnictví VŠE Praha

Termín zadání diplomové práce: 31. října 2000

Termín odevzdání diplomové práce: 25. května 2001

Dr. Ing. Olga Hasprová
vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Ehleman, CSc.
děkan Hospodářské fakulty

Na tomto místě bych chtěla poděkovat prof. Ing. Václavu Bakulemu z katedry
Financí a účetnictví Hospodářské fakulty Technické univerzity v Liberci za
příjemnou spolupráci a za veškeré poznatky, které mi poskytl při psaní této
diplomové práce.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury pod vedením vedoucího a konzultanta.

Jsem si vědoma toho, že diplomová práce je majetkem školy a že bez souhlasu děkana fakulty s ní nesmím disponovat (např. publikovat). Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu tuto práci vyžádat v Univerzitní knihovně TUL v Liberci, kde je uložena, a tím výše uvedená omezení vůči mé osobě končí.

V Liberci 25. 5. 2001

.....*Okřová*.....

Resumé

Diplomová práce se zabývá problematikou fungování úvěrového trhu České republiky. Je založena na kvantitativní analýze operací jednotlivých složek úvěrového trhu, která vychází z různých zpráv vydávaných Českou národní bankou. Cílem diplomové práce je vymezení úvěrového trhu – strany nabídky a poptávky, specifických rysů, struktury, problematiky přidělování úvěrů v souvislosti s tím posouzení jeho efektivnosti. Na základě vývoje současného stavu úvěrových operací zjištěných z kvantitativní analýzy faktorů ovlivňující jejich vývoj je záměrem vymezit nejdůležitější příčiny v logické návaznosti, které vedly k současnému stavu úvěrového trhu, jenž je častým terčem kritiky za neplnění své základní funkce tj. přerozdělování dočasně volných peněžních prostředků.

Resume

The thesis deals with problems of the Czech Republic loan market functioning. It is based on quantitative analysis, resulting from various reports made by the Czech National Bank, of operations of particular parts of loan market. Thesis goal is determination of loan market – offer and demand side, specific characteristic, structure, problems of loan grant and assessment efficiency of loan market in connection with these problems. The object, on a basis of development and current state of loan business found out from quantitative analysis and factors, which affect their development, is to define the most important reasons in logical sequence, which have resulted in current state of loan market, which is often target of criticism because it does not carry out its basic function i. e. redistribution of temporarily fluid assets.

Obsah

Místopřísežné prohlášení	4
Resumé	5
Resume	5
Obsah	6
Seznam použitých zkratk a symbolů	8
1. Úvod	9
2. Obecná charakteristika úvěrového trhu	10
2. 1. Vymezení úvěrového trhu	10
2. 2. Specifika úvěrového trhu	11
2. 3. Struktura úvěrového trhu	13
2. 4. Přidělování úvěrů	14
3. Kvantitativní analýza operací na úvěrovém trhu České republiky	20
3. 1. Vývoj celkových úvěrů	20
3. 2. Sektorová struktura úvěrů	28
3. 3. Druhová struktura úvěrů	32
3. 4. Časová struktura úvěrů	33
3. 5. Kvalita úvěrů	36
4. Faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu	41
4. 1. Měnová politika ČNB	41
4. 1. 1. Tradiční pojetí úrokových nástrojů ČNB	41
4. 1. 2. Nové pojetí úrokových nástrojů ČNB	45
4. 2. Vývoj úrokových sazeb v ČNB	47
4. 3. Operativní úrokové míry	50
4. 3. 1. Vymezení úrokové sazby	52
4. 3. 2. Diferenciace úrokových měr	52
4. 3. 3. Způsoby úročení úvěrů	54
4. 3. 4. Vlivy na změny a úroveň úrokových měr a sazeb	54
4. 4. Shrnutí	56

5. Kritické postoje k fungování úvěrového trhu ČR	59
5.1. Vliv privatizace na úvěrové postavení podniků	59
5.2. Privatizace velkých bank	60
5.3. Působnost bankovního dohledu	61
5.4. Způsobilst managementu bank	62
5.5. Personální politika bank	63
5.6. Problematika špatných úvěrů	64
5.7. Zajištění úvěrů	64
5.8. Postavení věřitele a dlužníka	66
5.9. Dominantní zájem podniků o bankovní úvěry	66
6. Závěr	70
Seznam literatury	74

Seznam použitých zkratek a symbolů

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

atp. – a tak podobně

č. – číslo

ČNB – Česká národní banka

ČR – Česká republika

Kč – koruna česká

mil. – milion

mld. – miliarda

např. – například

obr. – obrázek

popř. – popřípadě

pozn. – poznámka

resp. – respektive

str. – strana

tj. – to jest

tzn. – to znamená

tzv. – tak zvaný

¹ – označení: odkaz č. 1 (přesně citovaný) – pod čarou na konci stránky

[1] – stať (ne přesně citovaná) vycházející z literatury dle pořadí

1. Úvod

V posledních letech jsou slyšány z bankovního sektoru, zejména v souvislosti s fungováním úvěrového trhu, většinou nepříznivé zprávy. Úvěrové operace představují komplikovanou problematiku a stávají se předmětem kritiky celé řady teoretiků a odborníků. Náplní diplomové práce je analyzovat vývoj a současný stav operací na úvěrovém trhu a vymezit nejčastější faktory, které jsou terčem kritiky.

Diplomová práce je rozdělena do šesti částí. Po stručném úvodu, ve kterém je popsán postup zpracování, následuje druhá kapitola, která se zabývá obecnou charakteristikou úvěrového trhu – jeho vymezením, specifiky, strukturou a problematikou přidělování úvěrů.

Ve třetí kapitole je provedena kvantitativní analýza operací úvěrového trhu s cílem zhodnotit vývoj a současný stav. Kvantitativní analýza vychází ze zpráv vydávaných Českou národní bankou a je provedena z hlediska jednotlivých složek úvěrového trhu. Hodnoceny jsou celkové úvěry v členění na korunové úvěry a úvěry v cizí měně, sektorová, druhová a časová struktura úvěrů a poslední podkapitola se týká kvality úvěrů. Jednotlivé partie jsou analyzovány v jednotlivých letech a ukončeny stručným shrnutím.

Čtvrtá část zachycuje faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu. Je zde charakterizována měnová politika ČNB z hlediska tradičního a nového pojetí úrokových nástrojů, vývoj hlavních úrokových sazeb ČNB v jednotlivých letech a operativní úrokové sazby – vymezení úrokové sazby, vývoj operativních úrokových sazeb v jednotlivých letech, jejich diferenciaci, způsoby úročení úvěrů a vlivy na jejich změny a úroveň.

V páté kapitole jsou vymezeny nejčastější kritické postoje k fungování úvěrového trhu. Poslední část obsahuje stručné zrekapitulování postupu zpracování a jednotlivé poznatkové výstupy.

2. Obecná charakteristika úvěrového trhu

2. 1. Vymezení úvěrového trhu

V každé tržní ekonomice se nachází celá řada podniků, institucí a občanů, kteří v daném období nespotřebují své disponibilní důchody, čímž vznikají volné peněžní prostředky. Zároveň však existují jiné ekonomické jednotky, podniky, občané a instituce, které v daném období pocítí vyšší potřebu peněžních prostředků než činí jejich disponibilní důchody. Obě tyto skutečnosti vznik přebytku peněžních prostředků u jedné skupiny ekonomických subjektů a nedostatku peněžních prostředků u druhé skupiny, jsou základním předpokladem existence finančního a úvěrového trhu. Mezi další předpoklady patří organizované spojení mezi účastníky finančních trhů (např. banky, finanční domy) a existence nositelů peněžních prostředků (např. úvěrové a finanční nástroje).

Finanční ekonomie umožňuje širokou variantnost při uchopení úvěrového trhu a jeho začlenění do struktury trhů finančních. Pokud se vychází z charakteru jednotlivých dluhových instrumentů, akceptuje-li se jejich obvyklé zařazení, pak dlouhodobé sekuritizované dluhové instrumenty ponechat kapitálovému trhu, zatímco krátkodobé nástroje téhož druhu lze přiřadit trhu peněžnímu, kam se začleňují i časově odpovídající operace mezibankovního trhu. Úvěrový trh lze pak definovat na základě tohoto „eliminačního“ přístupu jako *„místo, kde se na bázi smluv založených vztahů pohybují nesekuritizované dluhové nástroje bez časového rozlišení“*¹, pro její označení se používá tradiční termín úvěry.

Jiná charakteristika úvěrového trhu vymezuje úvěrový trh jako *„systém institucí a instrumentů zabezpečujících pohyb kapitálu na úvěrovém principu mezi bankami a nebankovním sektorem“*. Jedná se zejména o střednědobé a dlouhodobé vklady, které finanční instituce s relativně dlouhodobějším přebytkem zdrojů nad vlastními aktivními úvěrovými aktivitami umísťují u bank, jejichž situace je opačná.

Další vymezení úvěrového trhu: *„Úvěrový trh se jeví jako specifický mechanismus bankovních aktivit, jehož základní funkce spočívá v transformaci určité části úspor do běžných a rozvojových potřeb firem na principu návratnosti, mechanismus, který umožňuje pohyb peněz od věřitelů k dlužníkům“*³. Na bankovním úvěrovém trhu vystupuje na straně nabídky banka a na straně poptávky podniky.

¹ Podle dosud nepublikovaného zdroje

² Revenda Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví, Management Press, Praha, 1996, str. 98

³ Kolektiv autorů: Porovnání ekonomických podmínek pro podniky v Euroregionu Nisa, Ediční středisko, Liberec, 1999, str. 116

poptávky klient. Úvěrový trh by měl být chápán jako jeden segment peněžního trhu, když druhým segmentem je depozitní trh, kde na straně nabídky vystupuje klient a banka na straně poptávky.

V České republice je pro úvěrový trh specifické, že na straně nabídky stojí několik desítek bankovních institucí. K 31. 12. 1999 působilo v České republice 42 bank a poboček zahraničních bank. V tom je zahrnuto 5 velkých, 5 malých, 13 zahraničních, 10 poboček zahraničních bank a 9 specializovaných bank.

Na straně poptávky lze uvažovat kvantitativně velmi rozsáhlou potenciální základnu. K 31. 12. 1999 bylo v České republice statisticky evidováno 1 963 319 ekonomických subjektů (k 1. 1. 1990 to bylo 18 837 subjektů), a 3 810 000 domácností, tedy více než 5,5 mil. potenciálních bankovních klientů. Přihlédne-li se k tomu, že značná část vykazovaných ekonomických subjektů, který se k podnikání kvalifikovaly podle živnostenského zákona (1 425 743 subjektů) reálně nepodniká, snížila se počet možných žadatelů o úvěr na 537 576, z čehož na obchodní společnosti by připadlo 188 058 firem (z toho na akciové společnosti 13 009), samostatně hospodařící zemědělce 102 408, na družstva 10 236 firem a na státní podniky 1 214. [1]

2. 2. Specifika úvěrového trhu

Úvěrový trh se vyznačuje určitými specifiky, které spočívají ve:

- zvláštní povaze sekundárních trhů,
- individualizaci úvěrových vztahů,
- neseuritizované podobě úvěrových instrumentů,
- účelovosti úvěrových operací,
- existenci informační asymetrie,
- určující roli bank,
- rozhodujícím významu úvěrového rizika.

1) *Zvláštní povaha sekundárních trhů* a úvěrových instrumentů se vyznačuje jak kvalitativně, tak i kvantitativním průmětem.

- a) *Kvalitativní rozdíl* je založen na odlišném vztahu mezi primárním a sekundárním úvěrovým trhem. Na rozdíl od seuritizovaných instrumentů (ať již dluhových či majetkových), u nichž vstup na primární trh předpokládá další pohyb na trhu sekundárním.

úvěrové nástroje při svém „zrodu“ obvykle přechod na sekundární trh nepředpokládá. Nízká likvidita je vlastně definičním znakem úvěrového instrumentu. Pokud se vztah mezi věřitelem a dlužníkem vyvíjí podle očekávání a nedochází k jeho zhoršení, není obvyklé přesouvat úvěr na sekundární trh. Zejména v posledním desetiletí narůstá význam sekuritizačních procesů a „havarijní“ charakter úvěrových sekundárních trhů se stává do obvyklý, neboť banky na ně přesouvají instrumenty nižší kvality, které svědčí o nezvládnutí řízení úvěrového rizika.

- b) *Kvantitativní odlišnost* mezi primárním a sekundárním trhem úvěrových instrumentů spočívá v objemnějším trhu primárním, což vyplývá z rozvedené kvalitativní charakteristiky.
- 2) Vztahy vznikající na úvěrovém trhu se vyznačují silně *individualizovaným charakterem* (vyšší míra standardizace je možná u retailových úvěrových obchodů).
 - 3) S tím souvisí i *charakter instrumentů*. Úvěrový vztah nemá sekuritizovanou podobu a mezi zúčastněnými stranami vzniká na bázi smlouvy, která určuje jeho základní kvalitativní rysy. Přesto lze úvěr považovat za nástroj finančního investování, i když za výhradního investora považují zejména bankovní instituce.
 - 4) K předcházejícím bodům se úzce váže i *účelovost* úvěrových transakcí. Pro úvěrové operace je charakteristické jejich účelové směřování (týká se zejména trhu firemních úvěrů).
 - 5) Pro úvěrové trhy je charakteristická přítomnost *informační asymetrie* tzn. že jedna ze smluvních stran disponuje komplexnější informací o podmínkách připravované transakce než druhá. V bankovním sektoru lze zachytit asymetrii informací ve dvojí podobě: jednak v rovině vztahů banka (jako dlužník) a vkladatel (jako věřitel), který nemá dostatek informací o schopnosti k vyhodnocení ekonomické situace, v níž se nachází partner, jemuž chce svěřit své finanční prostředky. Tato skutečnost představuje jeden ze základních argumentů pro relativně vysokou míru regulace bankovního podnikání a zároveň poukazuje na význam důvěry jako důležitého stavebního kamene, na němž jsou budovány vztahy mezi deponentem a bankou. Druhá rovina, v níž se lze s asymetrickou informací setkat, představuje banku naopak v pozici úvěrujícího subjektu (věřitele), který je schopen jen v omezené míře získat informace relevantní pro vyhodnocení rizika partnerské strany (dlužníka) resp. financovaného projektu, takže tak musí neinformovaná strana (banka) investovat do redukování informační asymetrie a získat

údaje o typu dlužníka. Asymetričnost informačních toků ve vztahu mezi smluvními stranami tak indukce ztrátu výkonu banky nebo nárůst nákladů, jimiž se ji banka snaží alespoň snížit, nemůže-li ji v důsledku charakteru daných vazeb odstranit úplně.

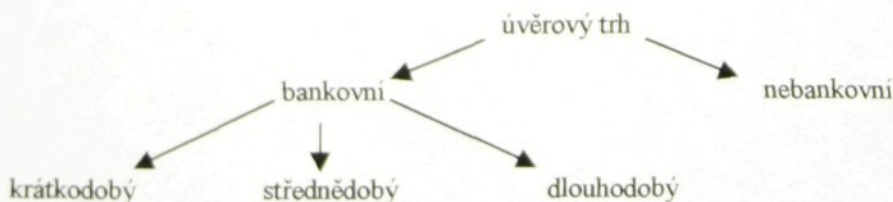
- 6) Rozhodující úlohu na úvěrových trzích hrají *komerční banky*, jejichž přítomnost se vysvětluje zejména na základě využití existence úspor z rozsahu na pozadí konceptu transakčních nákladů. Další argument se vztahuje k roli bank při zajištění likvidity účastníků ekonomického prostředí. Nebankovní subjekty (věřitelé) přenášejí na banky jako specializované instituce monitorovací činnosti ve vztahu k dlužníkům. Tento tzv. delegovaný monitoring je podmíněn vysokou důvěrou věřitelů v bankovní systém.
- 7) Určujícím rizikem pohybu na úvěrovém trhu je *riziko úvěrové*. Jeho řízení ve smyslu optimalizace představuje jeden z pilířů moderního bankovního managementu a jeho podcenění či nedostatečné zvládnutí má zákonitě výrazné negativní dopady na hospodaření banky, o čem se bohužel přesvědčily i naše peněžní ústavy. [8, 1]

2. 3. Struktura úvěrového trhu

Snahy o strukturaci úvěrového trhu mohou vyústit v alternativní koncepce, z nichž každá vychází z jiných hledisek a je vedena k jinému cíli.

Výchozím bodem členění úvěrového trhu je považováno *hledisko poskytovatele*, při jehož aplikaci se úvěrové trhy rozdělí na trhy úvěrů poskytovaných bankami na jedné straně a nebankovními zprostředkovatelskými subjekty na straně druhé. Bankovní úvěrový trh může být dále strukturován z hlediska časového na trhy úvěrů krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých s tradičním vymezením „hranic mezi časovými pásmy“ na úrovni jeden rok a pět let (obr. č. 1).

Obr. č. 1: Členění úvěrového trhu z hlediska poskytovatele⁴

⁴ Podle dosud nepublikovaného zdroje

Z hlediska, které zdůrazňuje *charakter partnerského subjektu* v transakci, lze vymezit segmenty bankovního úvěrového trhu (obr. č. 2), které odpovídají třem základním oblastem bankovní klientské specializace – tedy mezi trhem úvěrů poskytovaných drobnému zákazníkovi (retailový trh), trhem úvěrů směřujících k větším podnikatelským subjektům (firemní trh) a trhu úvěrů určených pro klienta – fyzickou osobu s nadprůměrnými příjmy (privátní trh).

Obr. č. 2: Členění bankovního úvěrového trhu z hlediska partnerského subjektu v transakci⁵

Poslední hledisko pro strukturaci úvěrového trhu odráží základní *rovinu účelu*, k němuž bude úvěr použit a odpovídající zdroj splácení. V této souvislosti lze bankovní úvěrový trh rozdělit na segment zahrnující úvěry produktivní neboli komerční a segment obsahující úvěry spotřební. Spotřební úvěry lze dále dělit na „klasické“, u kterých nevstupuje do procesu poskytnutí úvěrová karta a „kartové“, jež jsou právě s tímto instrumentem spojeny (obr. č. 3).

Obr. č. 3: Členění bankovního úvěrového trhu z hlediska účelu poskytnutí úvěru⁶

2. 4. Přidělování úvěrů

Ekonomická teorie zaměřuje svou pozornost na úvěrový trh v podstatě kontinuálně, ať už s cílem odhalit zákonitosti utváření úrokové míry či v souvislosti s potřebou analyzovat mechanismus přenosu měnově politických opatření do reálné ekonomiky. V posledních desetiletích se však úvěrový trh stává předmětem zájmu teoretiků i jako typický představitel trhů s asymetrickou informací, doprovázenou nepříznivým výběrem a morálním hazardem.

⁵ Podle dosud nepublikovaného zdroje

⁶ Podle dosud nepublikovaného zdroje

Výrazně individualizované úvěrové aktivity bank (zejména na trhu firemních úvěrů) souvisí s relativně omezenou možností dokonale dešifrovat partnera v transakci, resp. analyzovat kvalitu jeho projektu. Úvěrový trh téměř nepracuje s veřejnými informacemi, kvalita podnikatelského záměru je soukromou informací a úvěrující subjekt se může s využitím specifických činností pouze přiblížit jejímu poznání. Z informační asymetrie tak vyplývají dodatečné náklady vynaložené na její redukci, jejichž výše je důsledkem endogenního rozhodnutí banky, kolik do zjišťování nezbytných informací „investovat“. Získávání informací o partnerovi představuje tedy jakýs vedlejší produkt úvěrové aktivity banky, kdy se banka půjčováním vlastně učí poznávat typ dlužníka, získává údaje a dovednosti, které může využít v budoucnu a které nebudou dále zvyšovat hodnotu úvěrové operace.

Postupy vedoucí ke snížení informační asymetrie patří mezi ty, s jejichž využitím banka pracuje s úvěrovým rizikem a přispívá tak k odstranění nevýhodné pozice, kterou nese v důsledku nerovného postavení na úvěrovém trhu. *„Banku tedy můžeme považovat za obchodníka s informacemi*, který vstupuje mezi přebytkové a deficitní jednotky v ekonomice, snižuje informační asymetrii tím, že shromažďuje informace potřebné k efektivní alokaci zdrojů, má jako specializovaná instituce možnost získat a vyhodnotit informace o poptávajících na úvěrovém trhu relativně dokonaleji a kvalifikovaněji a zároveň je pro přebytkové jednotky průhlednější i dlužník než konečný příjemce finančních prostředků“⁷.

Posouzení úvěrovaného klienta umožní bance rozlišovat mezi klienty s akceptovatelnou mírou rizika a těmi ostatními. Banka musí striktně vymezit hranici mezi oběma skupinami s vědomím toho, že bude vystavena nepříznivému výběru a bude se muset vyvarovat morálního hazardu. Obě dvě varianty chování ekonomických subjektů lze považovat za jeden z projevů selhání trhu, vznikajícího jako důsledek asymetrické informace.

Nepříznivý výběr nastává, pokud mají – v důsledku asymetrie informací – subjekty méně žádoucí (s vyšší mírou rizika) tendenci spíše se účastnit transakcí na trhu než subjekty bonitní. Ve vztahu banka – žadatel o úvěr je tento jev poměrně zřetelný. Banka není schopna stanovit takové úrokové míry, které by přesně odpovídaly rizikovosti každé investiční příležitosti. Při dané úrokové míře si pak mohou dovolit přijmout úvěr spíše subjekty s výnosnějšími a z toho důvodu i rizikovějšími projekty. Naopak subjekty, jejichž projekty nevykazují dostatečnou výnosnost, jsou z možnosti

⁷ Podle dosud nepublikovaného zdroje

přijmout úvěr vyloučeny, přestože rizikově očištěný výnos z jejich podnikání může být vyšší než výnos z poskytnutí úvěrů rizikovým subjektům. Banka pak může být vystavena tlaku poskytovat úvěry nežádoucím směrem.

Morální hazard představuje přijímání příliš vysokého rizika. Existenci morálního hazardu odpovídá situace, kdy subjekt získává užitek v případě pozitivních výsledků svého chování, zatímco v případě neúspěchu nenese plně důsledky. Ve vztahu k příjemcům úvěrů je banka vystavena morálnímu hazardu v tom smyslu, že žadatel o úvěr přijímá vysoké riziko plynoucí z vysokých úrokových sazeb a předpokládané efektivnosti projektu. Právě česká úvěrová praxe z posledních devadesátých let se vyznačuje mnoha případy, kdy banky nesly následky hazardního chování svých klientů, kteří nebyli schopni tuto relaci kvalifikovaně vyhodnotit, resp. podcenili situaci či přehodnotili své schopnosti.

Z podstaty uvedených souvislostí mezi asymetrickou informací, nepříznivým výběrem a morálním hazardem vyplývá v chování bank tendence k přebírání nadměrných rizik, případně stav, kdy banky nejsou schopny podstupovaná rizika správně zhodnotit. Nepříznivý výběr vede k tomu, že výnosy z úvěrů jsou nižší než optimálnímu výskytu rizikových subjektů mezi bankami i příjemci úvěrů, morální hazard přispívá k jejich rizikovému chování. Tento závěr signalizuje, že s ohledem na svůj charakter vyžaduje tato činnost bank větší míru obezřetnosti než jiné podnikatelské činnosti.

V důsledku informační asymetrie, kdy dochází k nestejnému vybavení jednotlivých účastníků ekonomického vyjednávání o dané konkrétní transakci, dochází k porušení předpokladu dokonalé konkurence, a tak úvěrový trh nepatří k těm, které se „čistí“. Zároveň nepatří ani mezi trhy, které okamžitě vstřebají cenotvorné informace. Charakteristiku lze tedy doplnit o tvrzení, že úvěrový trh není efektivní.

Zmíněné skutečnosti vedou ke vzniku procesu přidělování úvěrů (tzv. „credit rationing“), který je založen na přítomnosti asymetrické informace na úvěrovém trhu a pramení z racionálního chování bank. Jeho výsledkem je situace, kdy objem bankou nabízených úvěrů je u dané úrokové míry menší než žadatelská poptávka po úvěrech. Asymetrie informace vede k úvěrovému příjmu banky, když úroková míra ovlivňuje chování žadatelských subjektů směrem k morálnímu hazardu, který navozuje situaci nepříznivého výběru.

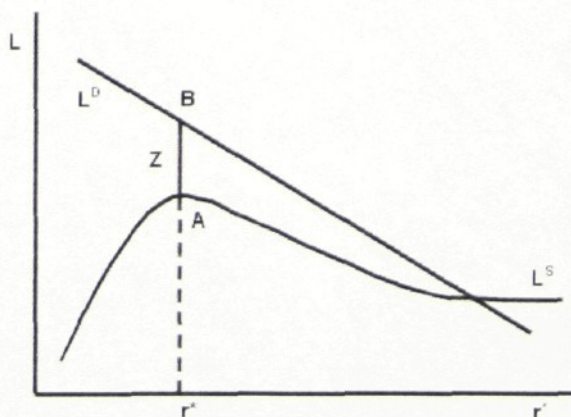
Ekonomická teorie přináší řadu modelů, které se snaží zachytit podstatné rysy, příčiny a důsledky přidělování úvěrů. Jeden z nich (zřejmě více akceptovaný - Stieglitz a Weiss 1981) nabízí následující vysvětlení: s vyšší úrokovou mírou roste očekávaný výnos banky z jednání s rizikovými subjekty, což vede k tomu, že banky jsou ochotny poskytnout úvěry subjektům, které by jinak odmítly.

projektu, zatímco vlivem morálního hazardu a nepříznivého výběru je redukován celkový očekávaný výnos. Banka není schopna precizně identifikovat rizikový charakter jednotlivých žadatelů a jejich projektů, a proto musí stanovit úrokovou sazbu pod úrovní odpovídající rovnovážné situaci na trhu, a s tím i přidělovat úvěry.

Stieglitz s Weissem vycházejí tedy z existence stabilní rovnováhy na trhu úvěrů, ovšem dokonalého vyrovnávání nabídky s poptávkou. V jejich modelu nastává úvěrové přidělování, jež jakýmsi typem reálné rigidity a je vymezeno jako situace, kdy buď ve skupině identických podnikatelských subjektů nejsou některé schopny získat požadované úvěry, a to i v případě, že by jim nabízely vyšší úrokové sazby nebo existují v ekonomice podniky, jež nejsou schopny „dosáhnout“ na úvěrové zdroje za jakoukoli cenu, a to ani tehdy, kdy by nabídka kapitálových zdrojů určených k zapůjčení. Na trhu úvěrů tak dochází k trvalému převisu poptávky nad nabídkou, který není korigován nárůstem úrokové míry, protože ta musí odrážet i takové parametry jako nevyhnutelnost úvěrových kontraktů apod.

Optimální úroková míra vznikající na trhu bankovních úvěrů (r^*) se potom nemusí nutně rovnat úrokové míře vzniklé střetem nabídky a poptávky (r'), podle autorů by tato rovnost byla spíše výjimkou. V situaci, kdy $r^* > r'$, jde o tzv. nerovnovážný credit rationing, který může nastat v důsledku omezení ze strany regulačních autorit. Autoři však pracují s alternativou, při které $r' > r^*$ a která je označena jako rovnovážný credit rationing (obr. č. 4). Nabídka úvěrů je roste s funkcí bankovního výnosu z podnikatelského projektu a banka musí nastavit úrokovou míru, aby tuto hodnotu maximalizovala (převis poptávky nad nabídkou je v bodě maximálního výnosu zachycen úsečkou AB).

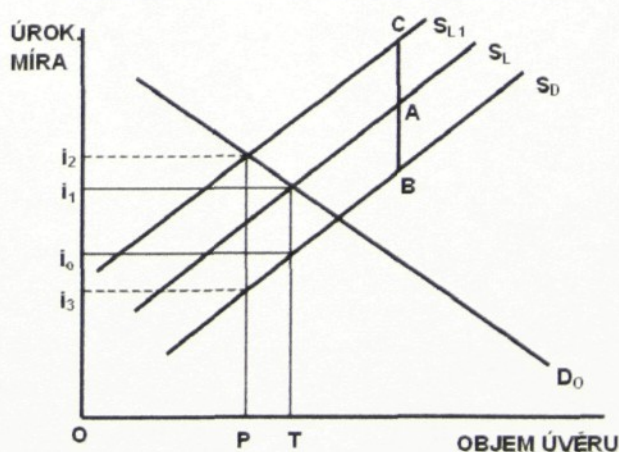
Obr. č. 4 - rovnovážný credit rationing

Ekonomická teorie rozpracovává další variantu přidělování úvěrů. Jedná se o možnost měnových autorit stanovit taková opatření, která omezují úvěrovou aktivitu bank (úvěrové stropy, limity úrokové sazby apod.). Tato rovina problému spadá do sféry měnové politiky (tzv. nerovnovážný credit rationing). Výchozí situace je zachycena na obr. č. 5. Jsou-li ostatní úrokové míry dány, přímka S^D vyjadřuje nabídku depozit a přímka S^L zachycuje nabídku úvěrů (umístění přímek S^D a S^L je určeno úrovní ostatních úrokových měr – rozhodující vliv mají sazby centrální banky, resp. zaměření její měnové politiky). Úsečka AB zachycuje úrokovou marži, která musí být pokryta, aby byla determinována nevkladovými náklady banky (management, technologie). Rozsah rozpětí je určován zejména konkurenčními tlaky. Přímka vyjadřující poptávku po úvěrech je označena D_0 . Pro rovnovážnou situaci na úvěrovém trhu platí, že objem depozit a úvěrů je zachycen úsečkou AC a banka svým vkladatelům platí úrokovou sazbu na úrovni i_0 a z úvěrů získává sazbu i_1 .

Jak již bylo naznačeno, širší pojetí úvěrového přidělování zahrnuje mezi příčiny způsobu přítomnost tohoto jevu také opatření měnových autorit, která limitují objem poskytnutých úvěrů. Takový efekt má i aplikace povinných minimálních rezerv (dále PMR), které přímo redukují nabídku úvěrových prostředků bank. Obr. č. 5 znázorňuje kromě výchozí situace také vliv PMR (předpokládá se nulové úročení na úvěrový trh: přímka úvěrové nabídky se posouvá do polohy S_{L1} ; požadavek povinných rezerv posouvá proporcí mezi úročenými i neúročenými aktivy). Na nové rovnováze pak odpovídá nižší objem poskytnutých úvěrů (OP), vyšší úroková sazba z úvěrů (i_2), nižší sazba depozitní (i_3). Dochází tak ke zhoršení konkurenční pozice bank oproti subjektům, u kterých není povinnost držet minimální rezervy u centrální banky "uvalena". Banky vlastně uvolňují trhu prostor v rozsahu PT.

Obr. č. 5 - nerovnovážný credit rationing

Toto pojetí chápe přidělování úvěrů spíše jako proces racionalizace úvěrové činnosti v souvislosti s řízením úvěrového rizika. Existují ovšem i přístupy, které ztotožňují přidělování s odmítnutím žadatelů, kteří nevyhovují rizikovým parametrům stanoveným bankou. Banka podle této koncepcie může buď monitorovat podnikatele a půjčit nebo ve snaze redukovat náklady monitoringu omezit úroveň půjčování, aby žadatele přiměla k výběru nejlepších projektů. Otázkou jak banka pomocí monitoringu zjistí koho odmítnout, řeší elegantním ztotožněním úvěrového přidělování s využitím pouze veřejně dostupných informací, zatímco u monitoringu banka vynakládá investice, získala zvláštní informace. Zvýšené monitorovací úsilí bank pak znamená pokles úvěrového přidělování.

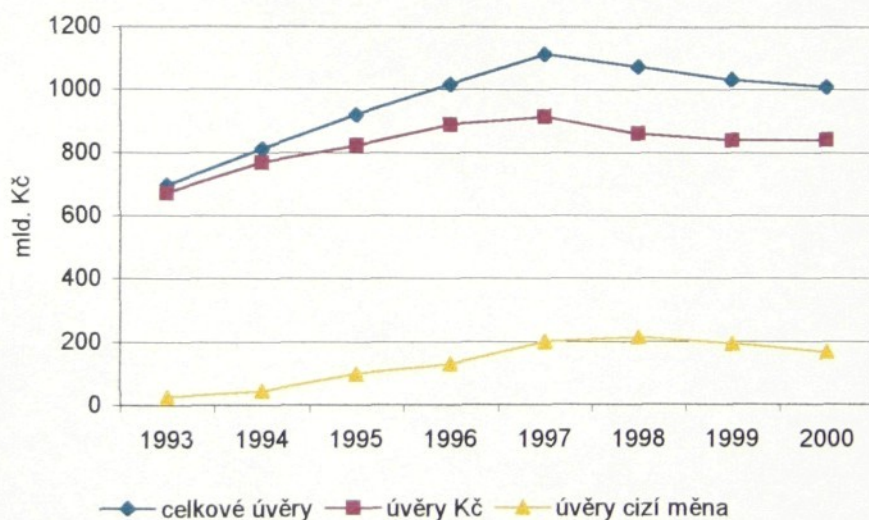
3. Kvantitativní analýza operací na úvěrovém trhu České republiky

Úvěrové operace představují nesmírně komplikovaný problém. Pro kvantitativní analýzu jsme zvolila jednotlivé složky úvěrového trhu, které analyzují v jednotlivých letech a každou pa ukončují stručným shrnutím. Kvantitativní analýza vychází z jednotlivých zpráv České nárc banky.

3. 1. Vývoj celkových úvěrů

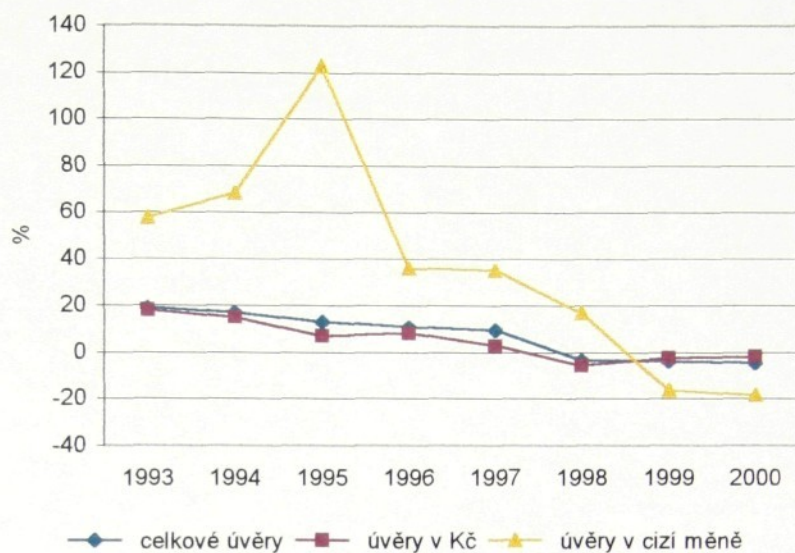
Kvantitativní analýzu odvíjím od celkových úvěrů. Analýza celkového vývoje úvěrů je založ na třech grafických znázorněních, která slouží jako základ pro vyhodnocování vývoje úv v jednotlivých letech.

Graf č. 1: Vývoj celkových úvěrů k 30. 11. 2000

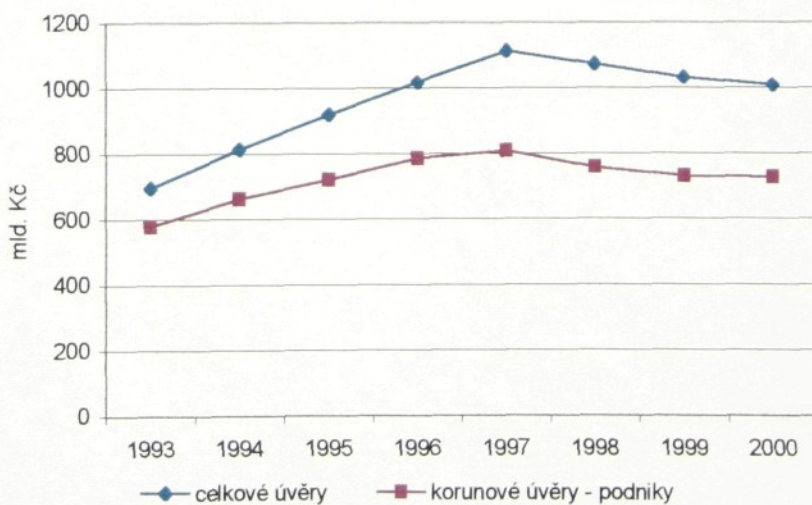
Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

Graf č. 2: Vývoj meziročních změn v %

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

Graf č. 3: Vývoj korunových úvěrů poskytnutých podnikům
k 30. 11. 2000

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

Rok 1993

Růst domácích úvěrů byl v roce 1993 obdobně jako ve stejném období minulého roku určován růstem úvěrů podnikům. Objem celkových úvěrů (celkové úvěry = korunové úvěry pro podniky domácnosti + úvěry v cizí měně pro podniky a domácnosti) k 31. 12. dosáhl 695,5 mld. Kč, což představovalo meziroční změnu o 19,1 %. Přičemž objem korunových úvěrů poskytnutých podnikům z těchto celkových úvěrů činil 576,8 mld. Kč tj. skoro 83 % z celkových úvěrů. Korunové úvěry směřující do domácností nezaznamenaly v průběhu devadesátých let výraznější změny. V roce 1993 se na celkových úvěrech podílely přibližně 13 % a i v ostatních letech setrvaly mírně nad 10 % (podrobnější analýza je uvedena v podkapitole 3.2.). Co se týká úvěrů v cizí měně, tak jejich výše činila na konci roku 25,9 mld. Kč, to jsou přibližně 4% z celkových úvěrů. Rozhodující vliv na vývoj úvěrové emise mají korunové úvěry poskytované podnikovému sektoru.

Rok 1994

Růst celkové emise úvěrů bankovního systému do ekonomiky byl nadále určován růstem úvěrů podnikům a obyvatelstvu. Celkové úvěry tak k 31. 12. vzrostly o 16,8 % tj. 116,9 mld. Kč dosáhly výše 812,4 mld. Kč. Objem korunových úvěrů poskytnutých do podnikové sféry se zvýšil na 661,1 mld. Kč.

Domácí emise úvěrů však již nepatřila mezi jediný způsob získávání chybějících zdrojů pro podnikatelský sektor. Začínaly se využívat jiné, pro podniky ekonomicky výhodnější, cesty získávání úvěrových zdrojů. Od roku 1993 se *dynamicky vyvíjely půjčky domácích firem o zahraničních institucí* na základě devizového povolení ČNB. Jejich výhodnost byla dána nižšími úrokovými sazbami a delší lhůtou splatnosti. Očekávalo se, že postupný rozvoj kapitálového trhu umožní využití i dalších, dosud velmi málo využívaných, forem financování podnikového sektoru. Mělo se jednat především o vydávání podnikových dluhopisů. V dalším období se očekával jejich nárůst z důvodu snížení správního poplatku za povolení emise dluhopisů z 1 % na 0,2 % počínaje 2. pololetím roku 1994. Mělo se jednat o počátek procesu postupného růstu konkurence bankám p přerozdělování primárních vkladů.

Vývoj podnikové úvěrové zadluženosti ovlivnilo v roce 1994 více vlivů:

- pokračující restrukturalizace a ekonomické oživení
- zvyšující se nároky na kvalitu projektů klientů ucházejících se o úvěr
- rozšiřující se možnosti čerpání zdrojů v zahraničí
- vývoj domácích úrokových sazeb

Pro úvěry v zahraniční měně byl v tomto období charakteristický rychlý růst (meziročně o 68 % r. 1994 na 43,5 mld. Kč). Jednalo se o využití levnějších zahraničních zdrojů proti dražším zdrojům r. 1994 na peněžním trhu.

Rok 1995

Rozhodující položkou domácí úvěrové emise byly nadále úvěry podnikové sféry, které dosáhly 720,5 mld. Kč. Celkové úvěry se zvýšily o 13,2 % tj. o 107 mld. Kč a k 31. 12. činily 919,4 mld. Kč.

Jen v omezeném rozsahu využívala podnikatelská sféra možnosti obstarání finančních prostředků mimo banky, tj. na kapitálovém trhu. Jedním z důvodů bylo, že uchazeč o možnost získání finančních prostředků vydáním obligací musel splňovat vyšší požadavky na bonitu svého podnikání. Jednalo se zejména o zavedené firmy s dobrou výrobní i odbytovou perspektivou.

V rámci podnikových úvěrů pokračovala výrazná expanze úvěrů v cizí měně (vzrostly o 132,2 % r. 1994 na 97,1 mld. Kč). Na celkovém přírůstku podnikových úvěrů se úvěry v zahraniční měně podílely 45,5 % (oproti 15 % v roce 1994).

Rok 1996

Růst domácí úvěrové emise byl opět založen především na růstu úvěrů poskytnutých podnikovému sektoru, které dosáhly úrovně 785,1 mld. Kč. Celkové úvěry vzrostly oproti předchozímu roku o 10,6 % tj. 97,7 mld. Kč a dosáhly tak 1017,1 mld. Kč. Tyto úvěry byly poskytovány převážně d. soukromého sektoru (71,2 % proti 66,7 % v roce 1995). Jejich význam jako cizího zdroje pr. financování potřeb podnikové sféry neklesl. Zdroje získávané prostřednictvím kapitálového trhu d. ze zahraničí tvořily nadále menší část úvěrových zdrojů podnikového sektoru.

V tomto roce došlo k podstatnému zpomalení tempa růstu úvěrů poskytovaných v devizách (vzrostly pouze o 32,3 % na 128,5 mld. Kč). Hlavním důvodem bylo opatření ČNB, kterým byl rozšířeno flukтуаční pásmo pro pohyb devizového kurzu a tím se zvýšilo kurzové riziko.

Rok 1997

Hospodářský a měnový vývoj v tomto roce, zejména pak vnější nerovnováha, která dosahovala relativně vysokých hodnot a existence potenciálních vnitřních inflačních faktorů determinovaly restriktivní charakter měnové politiky ČNB. Tato politika byla zaměřena zejména na tlumení

nadměrné domácí poptávky (především jako zdroj rostoucích dovozů) a na obranu kurzu koruny v období květnové krize důvěry zahraničních i domácích investorů v udržení kurzu koruny.

Restriktivní měnová politika měla za následek výrazné snížení růstu korunových úvěrů podnikovému sektoru. Jejich výše prakticky od května stagnovala, resp. mírně klesala. Příčinou byly vyšší úrokové sazby i další faktory na straně nabídky úvěrů. Zejména se jednalo o omezení bank při poskytování úvěrů, kumulaci problémů v subsektoru malých bank, která ztěžovala jejich možnosti při získávání zdrojů a tedy i rozsah jejich aktivních operací. Absolutní nárůst domácích úvěrů k 31. 12. činil 95,8 mld. Kč tj. 9,4 %, což znamenalo pokles tempa růstu proti roku 1990. Celkové úvěry dosáhly výše 1112,9 mld. Kč a z toho podnikové úvěry činily 808,2 mld. Kč.

Vliv restriktivních opatření na vývoj úvěrové emise byl částečně tlumen poskytováním úvěrů v zahraniční měně domácími bankami, které využívaly levnější zdroje ze zahraničí. O tyto úvěry byl zájem především mezi exportními firmami, které se čerpáním úvěrů v zahraniční měně vyhýbaly kurzovému riziku (úvěry byly spláceny z devizových inkas za vývoz). Úvěry v cizí měně se zvýšily v tomto roce o 55,9 % a dosáhly tak úrovně 200,3 mld. Kč.

Rok 1998

Úvěrová emise bank vůči podnikům a domácnostem v meziročním vyjádření poklesla o 39,1 mld. Kč tj. 3,5 % a výše celkových úvěrů činila 1073,8 mld. Kč. Úvěry směřující do podnikové sféry se snížily oproti předchozímu roku o 52 mld. Kč a ke konci roku dosáhly výše 756,3 mld. Kč. K tomuto vývoji přispívala poměrně vysoká hladina nominálních i reálných úrokových sazeb, získávání nových úvěrů s přihlédnutím ke zvýšeným nárokům na efektivnost a důvěryhodnost projektů. Druhou příčinou tohoto vývoje bylo opatření bankovního dohledu ČNB, které přimělo banky ke standardnímu posuzování úvěrových rizik a tím i k omezení nabídky úvěrů v porovnání s předešlým rokem. ČNB vymezila rizikově vážené úvěry a riziko se začalo posuzovat na základě stanovení určitých rizikových vah pro jednotlivé druhy aktiv.

V druhé polovině roku docházelo k postupnému snižování úrokových sazeb. Nebylo možné předpokládat ani změkčení požadavků pro poskytování nových úvěrů. Situace byla ovlivněna nedostatečnou úrovní vlastních zdrojů podnikové sféry, zatížeností úvěrů nejen z devadesátých let, ale i z období před rokem 1990.

Vzhledem k vysoké úrovni úrokových sazeb na nově poskytované úvěry v Kč byly čerpány především úvěry v cizí měně. Korunové úvěry se na konci roku 1998 oproti předchozímu roku

snížily o 52,6 mld. Kč a úvěry v cizí měně zaznamenaly absolutní nárůst o 13,5 mld. Kč tj. 6,7 % na 213,8 mld. Kč, což je nejvyšší úroveň, kterou úvěry v cizí měně v průběhu devadesátých let dosáhly. Na celkových úvěrech se podílely skoro 20 %.

Rok 1999

Chování a výsledky bankovního sektoru byly v roce 1999 ovlivněny celou řadou faktorů. V první řadě se jednalo o vývoj tuzemské ekonomiky, kde ani v předešlém roce nedošlo k podstatnějšímu oživení, což bylo doprovázeno stagnací úvěrové emise. Ve velkých bankách se připravovala intenzivně privatizace státních podílů, která byla částečně realizována. Určitý pokrok v oblasti legislativy týkající se posílení postavení věřitelů vůči dlužníkům se zatím pozitivně neprojevil ve výsledcích bank.

Dlouhodobě klesající trend vývoje úvěrové emise se projevil ke konci roku, kdy se celkové úvěry snížily oproti roku 1998 o 41,4 mld. Kč tj. – 3,9 % a dosáhly výše 1032,4 mld. Kč. Korunové úvěry poskytnuté podnikům poklesly o 26,7 mld. Kč a v závěru roku skončily na úrovni 729,6 mld. Kč. Hlavní důvod spočíval v přetrvávající nepříznivé finanční situaci podniků. V roce 1999 pokračoval v podnikové sféře nepříznivý vývoj projevující se poklesem průmyslové produkce a stavební výroby. Docházelo tak ke zhoršení situace v řadě podniků, které nebyly schopny vyprodukovat dostatečné finanční prostředky ke splácení poskytnutých úvěrů. Bankovní sektor na tuto situaci reagoval zejména přísnějším přístupem k nové úvěrové emisi ve snaze eliminovat možné budoucí problémy s nekvalitními aktivy. Dalším důvodem klesajícího trendu ve vývoji úvěrové emise je z pohledu bankovní soustavy jako věřitele nevyhovující legislativní prostředí.

Banky se začaly zaměřovat na úkor klasických bankovních služeb, a tedy i úvěrů, na nové aktivity, které souvisely především s mimobilančními operacemi. V důsledku poklesu sazeb minimálních povinných rezerv se sice zvýšily disponibilní zdroje bank (přibližně o 30 mld. Kč), avšak nedošlo k růstu jejich úvěrového portfolia, protože existovala obava z možných problémů při splácení nově poskytovaných úvěrů.

Na základě finanční analýzy podniků v roce 1999 klesl podíl bankovních finančních zdrojů ve struktuře finančních pasiv podniků při současném zvýšení krátkodobých a dlouhodobých závazků, tj. mezipodnikové dluhy, závazky vůči zahraničí apod. Zároveň stagnoval příliv finančních zdrojů podniků prostřednictvím kapitálového trhu.

Ve druhém čtvrtletí nastalo hospodářské oživení, vyjádřené mírným růstem HDP. Stalo se tak po pěti čtvrtletích hospodářského poklesu, kterému předcházelo už od poloviny roku 1995 se projevující zpomalování tempa růstu HDP. K tomuto pozitivnímu obratu přispělo zejména zlepšování exportů a růst spotřeby domácností.

V tomto roce došlo k poklesu úvěrů jak v Kč (snížení o -2,5 %), tak i úvěrů v cizí měně (pokles o -9,3 %).

Rok 2000

Vývoj české ekonomiky byl v tomto roce ve znamení pokračujícího oživení. K 30. 11. dosáhly celkové úvěry výše 1008,1 mld. Kč, což představuje snížení oproti konci roku 1999 o 24,3 mld. Kč. Z toho úvěry podnikům činily 841,3 mld. Kč tj. o 2,8 mld. Kč více oproti konci předchozího roku. Z toho vyplývá výrazný pokles úvěrů v cizí měně a určitá stagnace korunových úvěrů poskytovaných do podnikového sektoru.

Stagnující vývoj úvěrové emise zatím nebránil probíhajícímu ekonomickému oživení. Ekonomický růst byl financován také zdroji ze zahraničí, a to v podobě přímých zahraničních investic a čerpaných úvěrů. Finanční zdroje ze zahraničí a částečně od domácího bankovního sektoru směřovaly zejména do podniků pod zahraniční kontrolou. Naproti tomu průmyslové podniky bez zahraniční účasti byly financovány zejména z vlastních zdrojů a prostřednictvím obchodních úvěrů. Tento vývoj odrážel průběh restrukturalizace podnikového sektoru. Stagnace úvěrů do podnikatelského sektoru souvisela především se zahraničními investory a zájmem obchodních bank o úvěrování obyvatelstva.

Úvěry v cizí měně zaznamenaly výrazný pokles (až o -16,6 %) a dosáhly tak na konci roku výše 166,8 mld. Kč.

Shrnutí

Rozhodující podíl na celkových úvěrech tvoří korunové úvěry poskytované do podnikatelské sféry. Lze tedy pozorovat i podobný trend vývoje. Od roku 1993 do roku 1997 lze sledovat absolutní nárůst korunových úvěrů poskytovaných podnikům, přičemž meziroční tempo růstu se stále snižovalo. Rok 1997 byl z hlediska vývoje úvěrové emise zlomový. V roce 1998 došlo k prudkému snížení úvěrové emise podnikům, poté následoval již mírnější pokles a v roce 2000 lze hovořit o určité stagnaci úvěrové emise podnikům.

Na utlumení meziročního přírůstku úvěrové emise podnikům v letech 1993 až 1997 se podílelo více faktorů. Zejména se jednalo o nepříznivou kvalitu úvěrového portfolia bank, zavedení klasifikace úvěrů a tím zhoršení finanční situace bank, poměrně na vysoké úrovni se pohybující hlavní úrokové sazby ČNB, rozšiřující se možnost čerpání zdrojů v zahraničí. Očekávání rozvoje kapitálového trhu jako procesu postupného růstu konkurence bankám při přerozdělování primárních vkladů se nespěšilo.

Rok 1997 byl pro vývoj podnikových úvěrů zlomový. V důsledku makroekonomické nerovnováhy byla zavedena restriktivní politika, která měla za následek výrazné snížení úvěrů až do záporných čísel. Klesající trend úvěrové emise podnikům pokračoval i po postupném snižování úrokových sazeb až do určité stagnace v roce 2000. Mezi hlavní příčiny tohoto vývoje patří zejména zvýšená opatrnost bank při poskytování úvěrů a zpřísnování kritérií, podle nichž jsou klienti hodnoceni, zhoršující se situace v ekonomice celkově i u jednotlivých podniků, kdy se značná část mikrosféry stává neúvěrovatelnou (vysoké zatížení špatnými úvěry, vysoká platební neschopnost), nevyhovující legislativní prostředí - obtížná vymahatelnost úvěrů a zástav, nedostatek informací o klientech, předprivatizační nejistota.

Úvěry v cizí měně vykazovaly od roku 1993 až do roku 1998 absolutní nárůst, přičemž největšího tempa růstu bylo dosaženo v roce 1995. V roce 1996 došlo k podstatnému zpomalení tempa růstu z důvodu rozšíření flukтуаčního pásma pro pohyb devizového kurzu. V letech 1999 a 2000 lze sledovat již pokles. Úvěry v cizí měně se podnikům jevily jako výhodné až do roku 1997, protože představovaly levnější zdroj oproti korunovým úvěrům a v souvislosti s povinně intervenovaným devizovým kursem koruny, který minimalizoval kursové riziko. Po zavedení volného floatingu a zrušení povinného intervenování devizového kurzu a po výrazném poklesu úrokové míry se zahraniční úvěry stávaly rizikovější.

V poslední době se stává v návaznosti na dosavadní vývoj úvěrových operací určitým trendem, že banky v rámci obezřetného chování umísťují raději získané primární zdroje do cenných papírů zejména státních než do úvěrového portfolia. Tím dochází k tomu, že peníze, které by měly směřovat do podnikové sféry, plynou do státního rozpočtu.

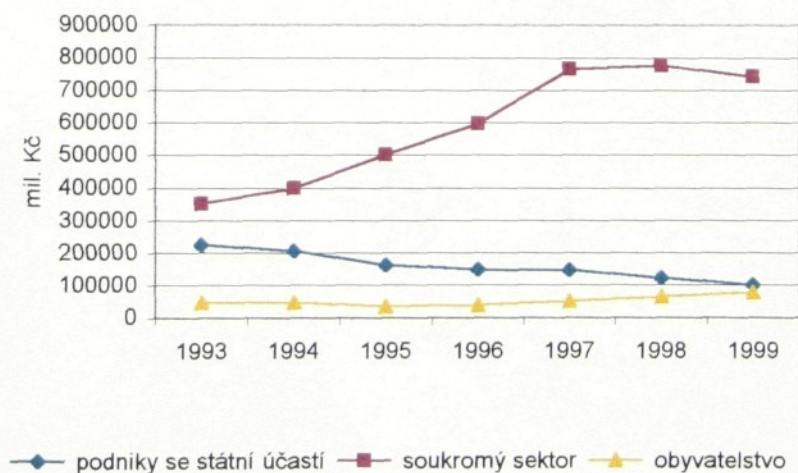
I přes zablokování úvěrové emise v segmentu bankovního sektoru, si ekonomika našla způsob, jakým problémy domácího bankovního kanálu obejít. Do naší ekonomiky proudí masivní objem přímých zahraničních investic. Zahraniční investoři většinou mají, díky zkušenostem ze svého oboru, schopnost rozpoznat životaschopné domácí podniky, a přímou investicí nad nimi pak

získávají kontrolu. Tím překonávají slabé stránky, se kterými se v minulosti potýkal při alokaci kapitálu domácí bankovní sektor tzn. neefektivní systém ohodnocování podnikatelských projektů a špatnou vynutitelnost dluhových kontraktů. Na realizaci svých projektů si zahraniční investoři většinou berou úvěry od zahraničních (případně i domácích) bank, do kterých často ukládají přebytky domácností domácností banky. Tradiční kanál bankovního zprostředkování „domácnosti banky – domácnosti podnik“ se tak částečně změnil na kanál „domácnosti banky – (zahraniční banky) – zahraniční podnik – domácnosti podnik“. Toto schéma bylo schopné vygenerovat dostatek prostředků, a tak stagnace úvěrové emise neznamenal překážku pro další rozvoj české ekonomiky. Z dlouhodobého hlediska však Česká republika nemůže vykazovat rychlý a vyvážený růst, aniž by její bankovní sektor začal efektivně plnit svou roli finančního zprostředkovatele.

3. 2. Sektorová struktura úvěrů

Při analýze kvantitativních operací na úvěrovém trhu je nutno mimořádnou pozornost věnovat sektorové struktuře. Vývoj úvěrů z hlediska sektorové struktury uvádí následující graf.

Graf č. 4: Sektorová struktura úvěrů k 31. 12. 1999

Pramen: Bankovní dohled 1996, 1999, ČNB

Rok 1993

Změny vlastnických poměrů, které jsou charakteristické pro transformační proces, se postupně projevovaly ve změnách sektorové struktury příjemců úvěrů. Při celkovém růstu celkových úvěrů podnikové sféře a obyvatelstvu se zvyšoval stav úvěrů v soukromém sektoru, zatímco stav úvěrů poskytovaných státním podnikům se postupně snižoval. Tento trend vyústil ke konci září do stavu,

kdy poprvé stav úvěrů v soukromém sektoru (296 mld. Kč) převýšil stav úvěrů ve státních podnicích (263 mld. Kč). Tento vývoj svědčil o preferenci soukromého sektoru při alokaci úvěrů ze strany obchodních bank. Rozhodujícími příjemci úvěrů v tomto sektoru byly nefinanční organizace (85 % podílu na úvěrech soukromému sektoru) a tzv. „domácnosti“ neboli živnostníci.

V úvěrech obyvatelstvu byl zaznamenán od počátku roku mírný pokles. Příčinou bylo především nižší čerpání dlouhodobých půjček, které byly poskytovány za tzv. zvýhodněné úrokové sazby vybranými peněžními ústavy na bytovou výstavbu. Těmto peněžním ústavům byl hrazen rozdíl mezi skutečnou úrokovou sazbou a diskontem ze státního rozpočtu. Předpokládalo se, že v budoucnosti bude tato úloha postupně přebírána jinými specializovanými peněžními ústavy (stavebními spořitelny).

Rok 1994

Ve struktuře příjemců úvěrů podnikového sektoru stále dominoval soukromý sektor. Jeho podíl na celkovém stavu úvěrů dosáhl ke konci pololetí 55 %. Tento vývoj odrážel změny vlastnických poměrů v ekonomice a trvalou podporu tohoto sektoru ze strany bank. K nejvýznamnějším klientům patřily opět v soukromém sektoru nefinanční organizace a „domácnosti“ tj. živnostníci.

Vývoj úvěrové zadluženosti obyvatelstva v 1. pololetí potvrzoval dlouhodobější trend střídavé stagnace a poklesu. Hlavním důvodem tohoto trendu v etapě transformace byl postupný útlum poskytování dlouhodobých půjček, které byly v minulých letech poskytovány za zvýhodněný úrok (novomanželské půjčky, půjčky na výstavbu rodinných domků atp.). Oživení těchto půjček lze očekávat až s rozvinutím činnosti nově konstituovaných stavebních spořitelen.

Rok 1995

V souvislosti s transformací vlastnictví a podporou soukromého sektoru rostly dynamicky úvěry v soukromém sektoru při současném poklesu úvěrů státním podnikům. Do soukromého sektoru bylo poskytnuto skoro 64 % úvěrů.

V úvěrech obyvatelstvu převládal dlouhodobý trend poklesu. Jejich vývoj souvisel s obecným poklesem zájmu obyvatelstva o financování půjčkami, když klienti silně vnímali úroveň úrokových sazeb. Určitou roli zde sehrála i náročnost podmínek pro poskytování úvěrů (požadované ručení nemovitostmi, třetími osobami atp.) a malý zájem bank o jejich poskytování, neboť jejich náročnost na práci a čas byla stejná, jako u objemově vyšších úvěrů. Dalším vlivem bylo větší

využívání nabídky leasingových společností při financování koupě např. automobilů. Privatizace bytového fondu a start hypotečních úvěrů neměly na tyto úvěry výrazný vliv.

Rok 1996

Rozvoj soukromého sektoru v souvislosti s postupující privatizací se projevil ve změnách struktury poskytovaných úvěrů z hlediska jejich příjemců. Rozhodující část úvěrů 69,2 % tj. 596,8 mld. Kč byla poskytnuta do soukromého sektoru, přičemž ve srovnání s koncem roku 1995 tento podíl vzrostl o 5,8 bodu. Naproti tomu dochází k poklesu úvěrů umístěných ve veřejném sektoru (z 20,5 % na 17,1 %).

Po předchozích letech stagnace či poklesu zaznamenaly úvěry poskytované obyvatelstvu v tomto roce tendenci k růstu (přibližně o 7 % proti konci roku 1995). Zvýšení těchto úvěrů, které byly poskytovány pouze úzkým okruhem bank, bylo spojeno zejména s novými formami úvěrů poskytovaných na podporu bydlení. Jednalo se především o úvěry poskytované stavebními spořitelny

Dřívější stagnace, současný mírný růst a z toho vyplývající podstatně nízká úroveň úvěrů poskytovaných obyvatelstvu byla důsledkem nejen náročnosti podmínek pro jejich poskytnutí (požadavky na míru zajištění, úroveň úrokových sazeb aj.), ale i nových alternativních forem půjček (například nákup spotřebních předmětů na leasing) a také určitých zvyklostí nezadlužovat se. Lze konstatovat, že i v nových ekonomických podmínkách *přetrvával konzervativnější přístup obyvatelstva k čerpání úvěrů*. Ve stávajícím bloku úvěrů dominují úvěry dříve poskytnuté Českou spořitelnou na bytovou výstavbu a mladým manželům a lze předpokládat, že tento trend převažujících úvěrů na bydlení při nižším objemu spotřebních úvěrů bude pokračovat.

Rok 1997

Rozhodující objem úvěrů směřuje opět do soukromého sektoru (71,8 % celkových úvěrů poskytnutých bankami v České republice), proti minulému roku se tento podíl zvýšil o 2,6 bodu. Nejvýraznější pokles nastal u veřejného sektoru (o 3,4 bodu na 13,7 %).

Dynamický růst nastal u úvěrů poskytovaných obyvatelstvu (o 24 % oproti předchozímu roku), které však v absolutním vyjádření nepředstavují významnou položku (4,5 % poskytnutých celkových úvěrů). Zrychlení dynamiky jejich růstu proti minulému roku souvisí zejména s novými formami úvěrů poskytovaných na podporu bydlení, a to především hypotečními úvěry.

Rok 1998

I v roce 1998 jsou nejčastějšími příjemci úvěrů subjekty soukromého sektoru. Jejich podíl na celkovém objemu úvěrů činil ke konci roku 70,1 %, což představuje snížení o 1,7 bodu. Úvěry soukromému sektoru zaznamenaly absolutní nárůst, ke snížení podílu přispělo zejména snížení objemu celkových úvěrů a přírůstek úvěrů obyvatelstvu. Podíl úvěrů pro veřejný sektor se dále snižoval (na 10,9 %). Výraznější nárůst zaznamenaly úvěry poskytnuté obyvatelstvu, které se zvýšily na 5,6 %. Je to potvrzení *rostoucí orientace některých bank na drobného zákazníka* a rozšíření možností spotřebitelských úvěrů. Podstatnou složku tvoří zejména účelové úvěry stavebních spořitelů.

Rok 1999

Bankovní sektor poskytl i v tomto roce největší objem úvěrů do soukromého sektoru, který se na celkovém objemu úvěrů ke konci roku podílel 69 %. Proti roku 1998 se tento podíl snížil o 1,1 bodu zejména ve prospěch úvěrů poskytnutých obyvatelstvu. U veřejného sektoru se podíl na celkovém objemu úvěrů snížil o 1,5 bodu na 9,4 %. Trvalý růst objemu poskytnutých úvěrů se projevil u obyvatelstva. Jeho podíl se na celkovém objemu úvěrů zvýšil o 1,5 bodu na 7,1 %. Tak se potvrdila již v loňském roce naznačená rostoucí orientace některých bank na drobného zákazníka a rozšíření možností spotřebitelských úvěrů. Podstatnou složku tvořily především účelové úvěry stavebních spořitelů a rozvíjející se hypoteční úvěry.

U bankovního sektoru došlo ke zvýšení podílu úvěrů poskytnutých domácnostem na celkových úvěrech a ke konci roku 1999 činil 10,9 %. Podíl spotřebitelských úvěrů domácností na celkových úvěrech činil v roce 1999 cca 3 %, což naznačuje, že i přes zvýšení spotřebitelských úvěrů je jejich význam pro většinu bank stále okrajový. Lze očekávat, že úvěrové financování spotřeby bude zajišťovat udržení plynulé spotřeby domácností obdobně jako ve vyspělých tržních ekonomikách.

Shrnutí

Pro sektorovou strukturu je charakteristický dynamický nárůst úvěrů soukromému sektoru při současném poklesu úvěrů státním podnikům. Tento trend souvisel s transformačním procesem a podporou soukromého sektoru ze strany bank. Teprve v roce 1999 nastal mírný pokles úvěrů směřujících do soukromého sektoru. Hlavní příčinu lze hledat ve snížení celkové úvěrové emise a ve větší orientaci bank na drobného zákazníka.

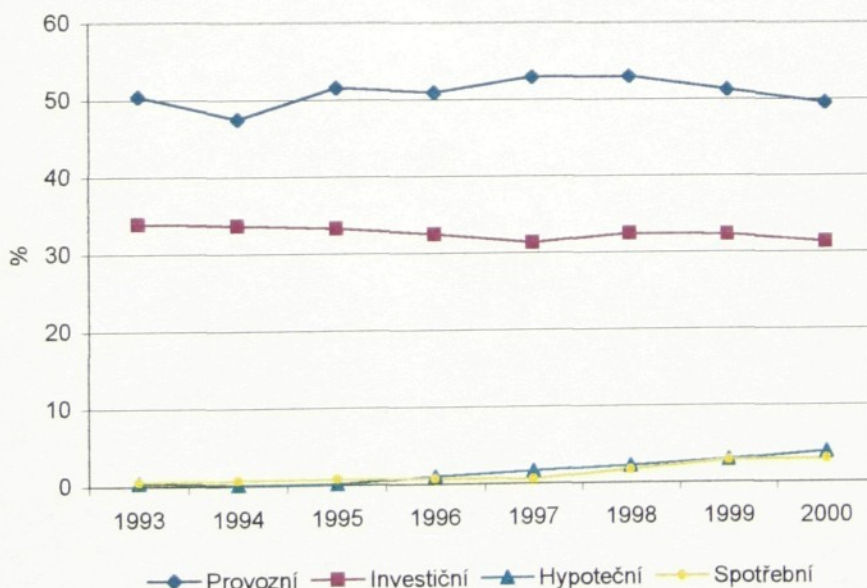
Úvěry poskytované obyvatelstvu vykazovaly do roku 1995 mírný pokles, který souvisel zejména s nižším čerpáním dlouhodobých půjček za zvýhodněný úrok např. na bytovou výstavbu, malým

zájmem bank o tyto úvěry, využíváním nabídek leasingových společností a určitou zvyklostí nezadlužovat se. Od roku 1996 lze sledovat u úvěrů obyvatelstvu nárůst v návaznosti na rostoucí orientaci některých bank na drobného klienta a vyšší nabídkou spotřebitelských úvěrů zejména účelových úvěrů stavebních spořitelen a rozvíjejících se hypotečních úvěrů.

3. 3. Druhá struktura úvěrů

V analýze druhové struktury úvěrů jsou posuzovány úvěry provozní, investiční, hypoteční a spotřební. Provozní úvěry by měly zajišťovat běžný provoz podniku, slouží jako zdroj pro krytí oběžného majetku a financování jeho přírůstků. Investiční úvěry jsou určeny zejména na budoucí rozvoj podniku. Hypoteční úvěry se využívají k financování výstavby či pořízení nemovitosti a spotřební úvěry jsou poskytovány fyzickým osobám a domácnostem na nákup spotřebních předmětů, obvykle dlouhodobější spotřeby, na zaplacení služeb a na jiné osobní potřeby. Při analýze nebylo nutno provádět analýzu v jednotlivých letech, neboť základní trendy nezaznamenaly výraznějších změn a byly vyhodnocovány již v předcházejících kapitolách. Vývoj výše uvedených úvěrů uvádí následující graf.

Graf č. 5: Druhá struktura úvěrů k 30. 11. 2000

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

V druhové struktuře úvěrů (čerpané úvěry dle účelu) lze pozorovat několik trendů:

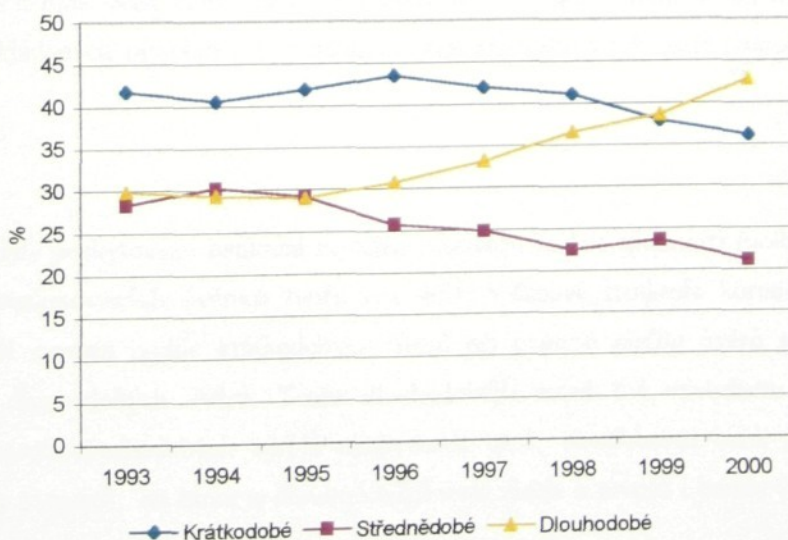
- dominantní podíl provozních úvěrů na celkovém stavu úvěrů (podíl kolísá kolem 50 %)

- › podíl investičních úvěrů jako druhé váhově rozhodující položky všech úvěrů lze charakterizovat jako poměrně stabilní (podíl se pohybuje mírně nad 30 %)
- › v podnikových úvěrech převažují provozní úvěry nad investičními; vysvětlení je v podstatě shodné jako u časové struktury úvěrů, neboť krátkodobé úvěry jsou poskytovány především jako provozní úvěry
- › hypoteční úvěry se začaly v podstatě rozvíjet teprve po roce 1995 v návaznosti na legislativní úpravu týkající se poskytování hypotečních úvěrů, jejich celkový objem je zatím malý (ke konci roku 2000 tvořil jejich podíl na celkových úvěrech 3,9 %)
- › spotřební úvěry začaly výrazněji růst v roce 1998 v souvislosti se zvyšující se orientací některých bank na drobného zákazníka a s rostoucí nabídkou spotřebitelských úvěrů (ke konci roku 2000 dosáhl jejich podíl na celkových úvěrech 3 %)

3. 4. Časová struktura úvěrů

Z hlediska časového se rozlišují úvěry krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé. Krátkodobé úvěry mají splatnost do jednoho roku a používají se jako provozní úvěry. Střednědobé úvěry mají splatnost do čtyř let a lze je využít jako investiční nebo rozvojové úvěry. Dlouhodobé úvěry jsou charakterizovány splatností do deseti let a používají se zpravidla k investičním záměrům, na bytovou výstavbu. Jedná se o investiční, hypoteční úvěry apod. Základní trendy vývoje těchto úvěrů znázorňuje níže uvedený graf.

Graf č. 6: Časová struktura úvěrů k 30. 11. 2000

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

Rok 1993

V časové struktuře pokračoval i v průběhu roku 1993 trend k trvalému růstu podílu krátkodobých úvěrů a poklesu podílu dlouhodobých úvěrů na celkových úvěrech. Tento trend se projevuje již od roku 1992. Příčiny tohoto vývoje lze hledat jak na straně podnikové sféry, tak obchodních bank. Na straně podniků se jedná zejména o problémy transformujících se organizací – nevyjasněnost rozvojových programů, nejistota ve stabilitě stávajícího managementu, finanční situace nedovolující výraznější investice a realizaci rozvojových programů. Na straně bank je to především jejich obezřetné chování, které vyplývá z obav růstu rizikových úvěrů.

Rok 1994

V časové struktuře celkových korunových úvěrů poskytovaných podnikovému sektoru nadále dominují krátkodobé úvěry (40,5 %). Podíl krátkodobých úvěrů na nových úvěrech dosáhl 77 %. Na tento trvalý trend mají vliv faktory jak na straně podniků (úroveň předkládaných projektů k úvěrování, preference řešení aktuálních provozních problémů, vyspělost managementu atd.) tak i na straně komerčních bank. Zde se jedná o nedostatek dlouhodobých zdrojů peněžních ústavů a nadále trvá resp. se zvýšila obezřetnost bank při poskytování úvěrů v souvislosti s růstem klasifikovaných úvěrů v jejich portfoliu.

Rok 1995

Z hlediska časové struktury korunových úvěrů převažují krátkodobé úvěry. Jejich podíl nadále roste s tím, jak krátkodobé úvěry převládají v nově poskytovaných úvěrech (jejich podíl převyšuje 3/4 celkových nově poskytovaných úvěrů). Tento vývoj je spojen s omezeností dlouhodobých zdrojů bank, s úsilím obchodních bank o minimalizaci rizika vzniku klasifikovaných úvěrů, s kvalitou předkládaných projektů a pokračujícím vypůjčováním v zahraničí (zejména dlouhodobé úvěry).

Rok 1996

Úvěry byly nadále poskytovány bankami zejména s krátkou lhůtou splatnosti (podíl krátkodobých úvěrů v nově poskytovaných úvěrech tvořil cca 4/5). V časové struktuře korunových úvěrů to znamenalo další zvýšení podílu krátkodobých úvěrů při poklesu podílu úvěrů střednědobých a mírném růstu dlouhodobých úvěrů. Tento dlouhodobější trend byl výsledkem působení více faktorů: omezenosti dlouhodobých zdrojů obchodních bank, obezřetnosti bank při poskytování úvěrů a kvality projektů, na které je dlouhodobější úvěr žádán a rovněž i bonity (důvěryhodnosti) žadatele o úvěr.

Rok 1997

V roce 1997 nedošlo k zásadním změnám v časové struktuře. Stále převažovaly úvěry krátkodobé při podstatně nižším podílu úvěrů střednědobých a dlouhodobých. Tato struktura byla dána dlouhodobějším působením široké škály faktorů jak na straně nabídky tak poptávky: časové struktury zdrojů obchodních bank, kvality nabízených projektů, politiky obchodních bank zahrnující i problematiku rizikovosti dlouhodobých projektů, finanční situace podnikové sféry a její schopnosti prokázat stabilitu finančního hospodaření v delším časovém horizontu a tedy i schopnost splátek poskytovaných úvěrů aj.

Rok 1998

V časové struktuře úvěrů nedošlo ani v roce 1998 k významnějším změnám. Nadále dominovaly krátkodobé úvěry s podílem 41,1 %. Mírný posun nastal u dlouhodobých úvěrů, jejichž podíl jako jediný meziročně stoupl, a to o 3,3 % na 36,5 %. Struktura úvěrů z časového hlediska souvisí se strukturou disponibilních zdrojů bankovního sektoru, kde rovněž převažují zdroje s kratšími lhůtami splatnosti.

Rok 1999

V roce 1999 přetrvával ve struktuře úvěrů z hlediska délky jejich poskytnutí mírný posun ve prospěch dlouhodobých (tj. s dobou splatnosti nad 4 roky) úvěrů, jejichž podíl se jako jediný meziročně zvýšil o 2,6 bodu na 39,5 %. Dlouhodobé úvěry tak poprvé zaujmulý první místo z hlediska výše podílu na celkovém objemu poskytnutých úvěrů. Krátkodobé úvěry stejně jako střednědobé absolutně i relativně poklesly o 2,1 resp. 0,6 bodu.

Rok 2000

V roce 2000 pokračovalo mírné zvyšování podílu dlouhodobých úvěrů na celkových úvěrech, které bylo již charakteristické pro předcházející období. Jejich podíl dosáhl ke konci listopadu 42,8 %. Podíl krátkodobých i střednědobých úvěrů se v průběhu roku snižoval a ke konci listopadu činil 36,1 % resp. 21,1 %.

Shrnutí

V časové struktuře úvěrů převažovaly až do roku 1998 úvěry krátkodobé, jejich podíl na celkových úvěrech se pohyboval mírně nad 40 %. Dlouhodobé úvěry po určité stagnaci v letech 1993 až 1995, kdy se podílely na celkových úvěrech přibližně 30 %, začaly vykazovat trend k trvalému růstu. Teprve od roku 1999 zaujímají první místo z hlediska výše podílu na celkovém objemu poskytnutých úvěrů. Střednědobé úvěry vykazují od roku 1995 pokles a to ve prospěch

dlouhodobých úvěrů. Příčiny dlouhodobé převahy krátkodobých úvěrů lze hledat v nedostatku dlouhodobých zdrojů a obezřetném chování bank, kvalitě projektů, důvěryhodnosti žadatele o úvěr, vyšší rizikovosti dlouhodobých úvěrů atp.

3. 5. Kvalita úvěrů

Vzhledem k narůstání objemu nekvalitních úvěrů a nárůstu volumenu proměškaných úvěrů zavedla ČNB svým opatřením z roku 1994 kvalitativní klasifikaci pohledávek z úvěrů a tvorbu rezerv a opravných položek k těmto pohledávkám. Pohledávky se člení do pěti kategorií s určením koeficientu jejich rizikovosti:

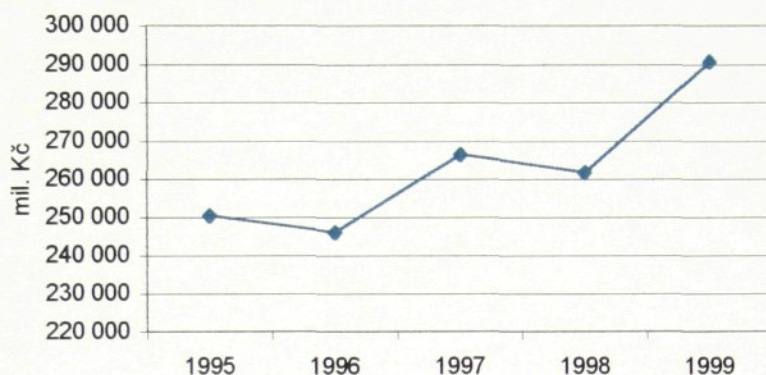
1. *Standardní pohledávky* – mají koeficient rizikovosti 0. Dlužník řádně plní podmínky úvěrové dohody, nachází se v příznivé finanční a důchodové situaci, nejsou pochybnosti, že pohledávka banky bude včas vyrovnána. Připouští se časová prodleva do 30 dní.
2. *Sledované pohledávky* – jde o časovou prodlevu mezi 30 a 90 dny a nominální hodnota pohledávek se snižuje koeficientem 0,05.
3. *Nestandardní pohledávky* – jde o časovou prodlevu mezi 90 a 181 dny. Splácení pohledávky v plné výši v době její splatnosti je nejisté. Koeficient je 0,2.
4. *Pochybné pohledávky* – jde o časovou prodlevu mezi 180 a 361 dny, splácení pohledávky v celé výši je vysoce nepravděpodobné, je možné částečné splnění. Koeficient je 0,5.
5. *Ztrátové pohledávky* – jde o časovou prodlevu delší než 361 dnů, pohledávka je prakticky nesplnitelná v daném čase a v dané výši. Koeficient je 1,0.

Pohledávky z druhé až páté kategorie jsou označovány jako *klasifikované úvěry*.

[7]

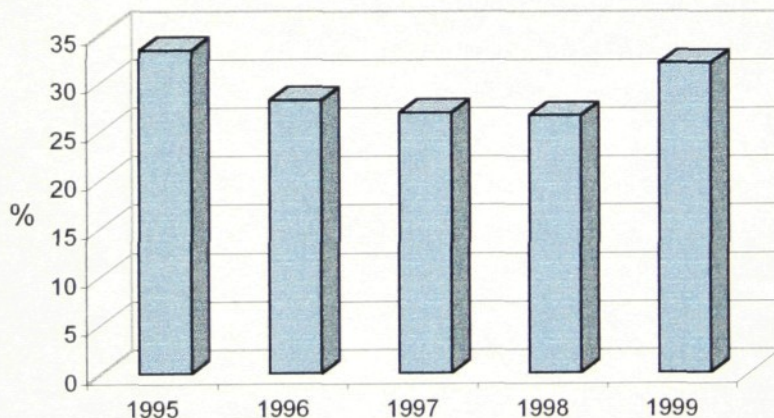
I když institut klasifikovaných úvěrů byl zaveden až v roce 1994 a klasifikované úvěry se začaly vykazovat až od roku 1995, již v dřívějších letech lze sledovat nárůst rizikových úvěrů. Vývoj klasifikovaných úvěrů udávají následující grafy.

Graf č. 7: Vývoj klasifikovaných úvěrů k 31. 12. 1999

Pramen: Výroční zpráva 1998, 1999, ČNB

Graf č. 8: Vývoj procentního podílu klasifikovaných úvěrů na celkovém objemu úvěrů k 31. 12. 1999

Pramen: Výroční zpráva 1998, 1999, ČNB

Rok 1993

Problém rizikových úvěrů v roce 1993 se nedotýkal pouze státních – dosud nezprivatizovaných podniků – ale i soukromého sektoru. Ke konci měsíce září dosáhl podíl rizikových úvěrů na celkových úvěrech přibližně 23 % a jejich další růst byl z hlediska obchodních bank nežádoucí. Právě dosažený stupeň rizikových úvěrů byl hlavním důvodem snížení tempa úvěrové emise ve 3. čtvrtletí.

Rozhodující podíl rizikových úvěrů připadá na státní organizace (64 %). Jejich podíl má však od počátku roku 1993 sestupnou tendenci a naopak u soukromého sektoru tento podíl roste. Tyto hodnoty potvrzují nejen problémy v dosud nezprivatizovaném průmyslu, ale i obtížnost odhadu skutečných schopností některých začínajících podnikatelů.

Rok 1994

Jedním z hlavních problémů obchodních bank zůstává nepříznivá kvalita úvěrového portfolia. Týká se zejména bank s českým kapitálem a souvisí nejen s úvěry poskytnutými v minulosti velkými bankami, ale i s novými úvěry poskytnutými po roce 1990. Mezi hlavní příčiny tohoto stavu patří nedostatek odborníků, rychlá změna ekonomického prostředí, privatizace ekonomiky, která přispěla k tomu, že banky musely poskytovat úvěry podnikům bez právní a finanční minulosti, přednostní poskytování úvěrů akcionářům bank nebo osobám s nimi spojených, které nejsou spláceny.

V září 1994 byla bankami provedena poprvé klasifikace úvěrů podle nové závazné metodiky ČNB. Klasifikované úvěry činily k 31. 12. 1994 na základě výsledků ocenění 302 mld. Kč.

Rok 1995

Podíl klasifikovaných úvěrů se v úvěrovém portfoliu bank ve druhém pololetí v zásadě stabilizoval vlivem růstu celkových úvěrů a odpisů ztrátových úvěrů ke konci roku. Z hlediska objemů pokračuje jejich vzestup. Ke konci roku dosáhly 250,5 mld. Kč tj. 33,4 % z celkového objemu úvěrů.

Rok 1996

Rok 1996 však znamenal ve vývoji klasifikovaných úvěrů určitý obrat, neboť *došlo k výraznému zpomalení dynamiky jejich růstu v porovnání s předcházejícími roky*. Objem klasifikovaných úvěrů činil ke konci roku 246 mld. Kč, což představuje pokles o 4,5 mld. Kč ve srovnání s předchozím rokem. Spolu s vyšším nárůstem standardních úvěrů se tato skutečnost promítla ve snížení podílu klasifikovaných úvěrů na celkovém úvěrovém portfoliu z 33,4 % na konci roku 1995 na 28,2 % k 31. 12. 1996.

Rok 1997

Nepříznivá kvalita úvěrového portfolia je nadále klíčovým problémem českého bankovního sektoru. Původ vysokého objemu klasifikovaných úvěrů v portfoliu bank pochází z období počáteční transformace ekonomiky, kdy banky významným způsobem podpořily především proces

privatizace. Nově vznikající podnikatelský sektor však byl značně rizikový a stejně jako banky měl minimální zkušenosti s podnikáním, což bylo hlavní příčinou jejich neschopnosti splácet poskytované úvěry.

Objem klasifikovaných úvěrů k 31. 12. dosáhl 266,4 mld. Kč tj. nárůst o 20,4 mld. Kč oproti předcházejícímu roku. Podíl klasifikovaných úvěrů na celkovém objemu úvěrů se ve stejném období snížil o 1,25 bodu na 26,95 % a to zejména v souvislosti s vyšší intenzitou růstu standardních úvěrů.

Rok 1998

Vysoký objem klasifikovaných úvěrů v portfoliu bank z velké části pochází z počátečního období transformace a privatizace ekonomiky. V poslední době se ve vývoji klasifikovaných úvěrů začaly projevovat i důsledky recese ekonomiky. Zejména v posledních dvou letech *banky zkvalitnily své metody při poskytování úvěrů, což se projevilo v omezení úvěrových aktivit.*

Objem celkových klasifikovaných úvěrů dosáhl na konci roku výše 261,6 mld. Kč tj. pokles o 4,8 mld. Kč v porovnání s minulým rokem. Podíl na celkových úvěrech se změnil nepatrně, byl zaznamenán pokles o 0,28 %. Přetrvávající vysoký objem klasifikovaných úvěrů je dán zejména neschopností bank uspokojovat své pohledávky realizací zástav, a to především u nemovitostí v souvislosti s komplikovanými legislativními procesy. Další příčinou je neochota některých bank odepisovat ztrátové úvěry proti vytvořeným opravným položkám.

Rok 1999

Přestože banky zejména v posledních dvou letech zkvalitnily své metody při poskytování úvěrů, týká se to hodnocení kvality klientů z hlediska návratnosti poskytnutých prostředků, což se projevilo zejména v omezení úvěrových aktivit, zůstává kvalita úvěrového portfolia nadále jedním z hlavních problémů českého bankovního sektoru. V poslední době se ve vývoji klasifikovaných úvěrů projevují i důsledky současné recese ekonomiky.

Celkový objem klasifikovaných úvěrů k 31. 12. 1999 činil 290,5 mld. Kč, což představuje 32,1 % z celkově poskytnutých úvěrů a o 5,43 % více než na konci roku 1998. Tato nepříznivá skutečnost nastala i přes poměrně vysokou úroveň odpisů ztrátových pohledávek proti vytvořeným opravným položkám a je spojena s velkým podílem především sledovaných úvěrů na nově poskytnutých úvěrech.

Shrnutí

Kvalita úvěrového portfolia je jedním z hlavních problémů českého bankovního sektoru. Vývoj objemu klasifikovaných úvěrů lze sledovat až od roku 1995 po zavedení opatření ČNB o kvalitativní klasifikaci pohledávek z úvěrů v roce 1994. Úroveň klasifikovaných úvěrů lze hodnotit jako dosti vysokou. Podíl klasifikovaných úvěrů na celkovém objemu úvěrů kolísá okolo 30 %, přičemž běžná hodnota tohoto ukazatele se v ostatních zemích pohybuje okolo 5 – 10 %. Vývoj klasifikovaných úvěrů zaznamenal mírný pokles v roce 1996 a 1998 v souvislosti se zkvalitněním metod při poskytování úvěrů. Podíl klasifikovaných úvěrů na celkových úvěrech se po roce 1995 snížil mírně pod 30 % v souvislosti s vyšším nárůstem standardních úvěrů, ale v roce 1999 dosáhl hodnota tohoto ukazatele opět nad 30 %. Na vysoké úrovni klasifikovaných úvěrů se podílely zejména nekvalitní úvěry poskytnuté před rokem 1990, rychlá změna ekonomického prostředí, privatizace ekonomiky, nedostatek odborníků, recese ekonomiky atd.

V publikacích ČNB je velmi často akcentována obezřetnost bank při poskytování úvěrů, přičemž vývoj klasifikovaných úvěrů o výrazné obezřetnosti nesvědčí.

4. Faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu

4. 1. Měnová politika ČNB

Jednou z hlavních funkcí centrální banky v tržní ekonomice je funkce vrcholného subjektu měnové politiky. Měnovou politiku centrální banky lze definovat jako souhrn opatření a zásad uplatňovaných v oblastech úvěrové, depozitní a devizové činnosti bankovních a nebankovních hospodářských subjektů s cílem plnit zákonem stanovené cíle, mezi něž patří zejména podpora stability cenové hladiny. Zvyšují-li se přírůstky množství peněz v oběhu, jde o měnovou politiku expansivní, někdy také nazývanou „politikou levných peněz“. Naproti tomu brzdění přírůstků množství peněz v oběhu se označuje jako politika restriktivní nebo také „politika drahých peněz“.

[2,6]

Nástroje měnové politiky a měnového řízení jsou přímé (adresné) a nepřímé (tržní). V současné době jsou více využívány nástroje nepřímé, které dopadají na celý bankovní systém plošně. Mezi nepřímé nástroje patří zejména diskontní nástroje, operace na volném trhu a kursová intervence. Za určitých podmínek (jednotné sazby pro všechny banky) se řadí do této skupiny i povinné minimální rezervy. Mezi nástroje adresného charakteru se řadí především limity úrokových sazeb a úvěrů bank. Protože jsou používány k restrikci vybraných bank a tím je omezováno jejich samostatné rozhodování, banky se častějšímu a dlouhodobějšímu používání těchto nástrojů tvrdě brání. [2,12]

Na úroveň úrokových sazeb obchodních bank má z nástrojů centrální banky podstatný vliv zejména diskontní politika. V současnosti lze rozlišovat mezi tradičním přístupem diskontní politiky a novým přístupem.

4. 1. 1. Tradiční pojetí úrokových nástrojů ČNB

Diskontní politika patřila mezi klasické nástroje měnové politiky. Řadily se sem zejména úvěry centrální banky, úrokové sazby z těchto úvěrů a limity těchto úvěrů. Centrální banky poskytovaly bankám tři hlavní druhy úvěrů: diskontní, reeskontní a lombardní. U nás se diskontní a lombardní úvěry často označovaly jako refinanční úvěry.

a) *Diskontní, reeskontní úvěr a diskontní sazba*

Diskontní úvěr byl základním a nejpoužívanějším úvěrem, jehož poskytnutí bylo vázáno na splnění vymezených podmínek ze strany bank:

- daná banka nesměla mít problémy se splácením předchozích diskontních úvěrů,
- úvěr nesměl překročit maximální limit, který býval stanoven buď absolutní částkou, nebo např. poměrem ke kapitálu každé banky,
- banka mohla centrální bance nabídnout kvalitní cenné papíry ke krytí diskontního úvěru, pokud to bylo požadováno; diskontní úvěry zpravidla nemívají krytí cennými papíry, stanoveno, v naší ekonomice však bylo u některých bank částečné krytí vyžadováno.

Diskontní úvěry měly tři základní podoby. Běžné diskontní úvěry byly určeny k překlenutí krátkodobých výkyvů likvidity banky. Sezónní diskontní úvěry sloužily k překlenutí sezónních výkyvů, zejména u bank poskytujících úvěry v zemědělství. Nouzové úvěry měly charakter úvěrů od věřitele poslední instance a poskytovaly se bankám s dlouhodobějšími problémy s likviditou. Běžné a sezónní diskontní úvěry byly úročeny diskontní sazbou². Nouzové úvěry měly většinou vlastní sazbu, která pak bývala vyšší než platná diskontní sazba. [12]

Reeskontní úvěr představoval úvěr poskytnutý centrální bankou formou odkupu směnek od bank. Jednalo se o odkup (reeskont) bankami již eskontovaných směnek od jejich klientů. Centrální banka reeskontovala pouze prvotřídní směnky, jejichž zbývající lhůta splatnosti nebývala zpravidla delší než tři měsíce.

U nás byl reeskontní úvěr úročen diskontní sazbou. Diskontní sazba bývala stanovena i mírně nad diskontní sazbou, v tom případě se jednalo o centrální bankou stanovenou reeskontní sazbu. [12]

Význam diskontní sazby byl dán funkcí centrální banky jako banky bank. To znamenalo, že centrální banka emitovala peníze na základě reeskontu, tj. nákupu směnek před lhůtou jejich splatnosti od obchodních bank se srážkou diskontu a poskytovala jiné úvěry obchodním bankám z této sazby.

Základ diskontních operací centrální banky tvořila obchodní směnka, která byla vystavována k krytí obchodního úvěru. Obchodní banky nakupovaly (eskontovaly) směnky od svých klientů

² Diskontní sazba bývala často označována jako diskont, který měl i další významy – mimo jiné představoval srážku obchodní banky při odkupu směnky, srážku centrální banky při reeskontu směnky, slevu z ceny zboží apod.

poskytovaly jim eskontní úvěr. Potřebovala-li obchodní banka posílit své úvěrové zdroje, prodávala (reeskontovala) tyto směnky centrální bance. Reeskont směnek centrální bankou představoval jednu z cest emise peněz do oběhu a zároveň umožňoval regulaci určité části úvěrových zdrojů obchodních bank.

Úroveň a pohyb diskontní sazby, její zvyšování či snižování, ovlivňovalo rozsah a ceny úvěrových zdrojů obchodních bank a tím i rozsah úvěrů jimi poskytovaných. Cílem změny diskontní sazby bylo zdražení nebo zlevnění úvěrových zdrojů obchodních bank získávaných od centrální banky. Tím bylo působeno přímo i nepřímo na cenu úvěrů poskytovaných obchodními bankami podnikatelům i spotřebitelům. V konečné fázi mohlo dojít k omezení ekonomické aktivity založené na úvěrech, tj. ke snížení poptávky po úvěrech, nebo k rozšíření této aktivity zlevněním úvěrů. [2]

Změny diskontní sazby však nemusely vždy vést ke změnám poptávky po úvěrech. Při zvýšení diskontní sazby např.:

- banka neomezila poptávku po úvěrech centrální banky, protože neměla žádné jiné možnosti doplnění rezerv,
- úrokové sazby z úvěrů na mezibankovním trhu se mohly také zvýšit, a pro banky tak diskontní úvěry zůstaly nadále nejlevnějšími zdroji,
- na růst diskontní sazby mohly reagovat stejným způsobem i další sazby z úvěrů v ekonomice a poptávka po úvěrech se nijak výrazně neměnila; banky si sice půjčovaly dražší zdroje, ale samy poskytovaly dražší úvěry. [12]

Diskontní sazba bývala měněna jen málokdy a v delších časových obdobích z důvodu problematických účinků změn diskontní sazby a dalších úrokových sazeb centrální banky na chování bank a měnovou bázi. Nejednalo se tedy o operativní nástroj měnové politiky. Výši sazby a její změny vnímaly subjekty v tržních ekonomikách spíše jako vyjádření záměrů měnové politiky centrální banky pro nejbližší období. Například zvýšení diskontní sazby vyjadřovalo záměr centrální banky zpřísnit měnovou politiku, resp. představovalo určitou výzvu pro obchodní a další domácí banky, aby omezily nabídku svých úvěrů.

Na druhou stranu, však banky, ale i finanční trh jako celek reagovaly na změny diskontní sazb velmi citlivě. Někdy nemuselo dojít ani ke změně této sazby, ale stačilo, aby centrální banka dal s ohledem na dosavadní vývoj na vědomí, že uvažuje o změně diskontní sazby. Reakce pak byl skoro stejná, aniž by centrální banka skutečně tuto sazbu musela změnit. Jednalo se o tzv. oznamovací efekt diskontní sazby. [2,13]

b) Směnečné obchody ČNB a diskontní sazba

Úvěrování obchodních bank centrální bankou na bázi směnečných obchodů mělo svou tradici v naší zemi již v období tzv. první republiky. K obnovení této tradice došlo počátkem devadesátých let.

V roce 1991 vyhlásila centrální banka směnečné obchody jako způsob refinancování bank. Nejprve byly poskytovány úvěry obchodním bankám na zástavu směnek za diskontní sazbu. Později, během roku 1992, byl zahájen reeskont směnek, prováděný jako nákup směnky na předem sjednanou dobu, přičemž reeskontující banka se zavazovala ke zpětnému odkupu dané směnky před její splatností. Ve druhé polovině roku 1993 byl zaveden centrální bankou zvýhodněný refinanční úvěr pro obchodní banky na základě exportních směnek. Zvýhodnění bylo ovšem doprovázeno přesně stanovenými podmínkami pro poskytování bankovních úvěrů vývozci.

V dalších letech musela centrální banka přistoupit k určitým omezujícím či regulačním opatřením při svých směnečných obchodech. Ve druhé polovině roku 1997 rozhodla o útlumu tohoto refinančního nástroje, což znamenalo zejména od 1. 10. 1997 zastavení nových směnečných obchodů, přičemž:

- poslední úvěry na základě reeskontu směnek byly splatné v prosinci 1997 a
- úvěry na základě eskontu exportních směnek v březnu 1998.

Důvody tohoto opatření ČNB byly především měnové.

[2]

c) Lombardní úvěr a lombardní sazba

Jednalo se především o úvěr na zástavu cenných papírů, které obchodní banky udržovaly ve svých aktivech. Měl většinou výpomocný charakter a byl poskytován za lombardní úrokovou sazbu, která bývala většinou měněna obdobně jako sazba diskontní.

Kromě toho poskytovaly centrální banky obchodním bankám i další druhy úvěrů výpomocného charakteru (např. aukční). Úrokové sazby lombardních a výpomocných úvěrů bývaly zpravidla vyšší než diskontní sazba. Těmito úvěry se regulovaly nejen úvěrové zdroje obchodních bank, ale často se zabránilo i případnému ohrožení likvidity či zhroutení.

Úvěrová výpomoc centrální banky obchodním bankám, kdy centrální banka vystupovala jako věřitel poslední instance, bývala většinou poskytována za vyšší než tržní úrokové sazby. Jinak by neexistoval žádný tlak, aby si obchodní banky zajišťovaly potřebnou likviditu na finančním trhu : omezovaly výpůjčky u centrální banky.

[2]

Hlavním cílem změn diskontní, popřípadě reeskontní, lombardní sazby a sazby z cenných papírů ze strany centrální banky bylo ovlivnit úroveň ostatních úrokových sazeb v ekonomice a tím působit na poptávku subjektů po úvěrech. Při zvýšení, resp. snížení úrokových sazeb centrální banky se vytvářel tlak na růst, resp. pokles dalších úrokových sazeb. Čím větší byla závislost bank na zdrojích od centrální banky, tím bylo možno očekávat vyšší vliv úroků centrální banky na pohyb krátkodobé úrokové míry.

[13]

4. 1. 2. Nové pojetí úrokových nástrojů ČNB

Vzhledem k tomu, že ve zdrojích obchodních bank hrají diskontní a lombardní úvěry od centrální banky v dnešní době již minimální úlohu, ztrácí se tradiční důvod ekonomického propojení mezi výše uvažovanými úrokovými sazbami, které bylo ještě možno pozorovat v období před 2. světovou válkou. Toto propojení však může ještě ve slabší či silnější formě fungovat i v dnešní době, i když na jiných principech. V případě, že uvažované tradiční úrokové sazby centrální banky pravidelně odrážejí její expektace budoucího hospodářského vývoje, mohou účastníci trhu hodnotit změny diskontní (popř. lombardní) sazby jako významný indikátor budoucího vývoje tržních úrokových sazeb. Může dojít také k situaci, kdy obchodní banky více méně automaticky přizpůsobují své hlavní úrokové sazby pro nejlepší klienty pohybům diskontní sazby nebo kdy jsou na diskontní sazbu přímo vázány pohyblivé úrokové sazby v úvěrových smlouvách mezi obchodními bankami a jejich klienty.

Diskontní sazba ČNB si tedy zachovala svou signální funkci. Její změny signalizují zásadní změny měnové politiky centrální banky. Rovněž si zachovala svou administrativní funkci (je uváděna v zákonech pro určité účely). Její hlavní funkce byla větší měrou převzata tzv. repo sazbou. Komerční banky stále více váží své pohyblivé úrokové sazby na úrokovou sazbu z mezibankovních depozit (PRIBOR – Prague interbank offered rate) a tím vzniká na trhu peněz úzké propojení mezi repo sazbou a PRIBOR. Centrální banka tak může klientské úvěrové úrokové sazby relativně dobře ovlivňovat prostřednictvím vývoje repo sazby. Při ovlivňování sazby PRIBOR využívá ČNB repo-tendry se splatností 1 a 2 týdny.

[12]

Vymezení hlavních úrokových sazeb ČNB

V souvislosti se záměrem vymezit hlavní úrokové sazby ČNB se nelze nezmínit ve stručnosti o operacích na volném trhu a automatických facilitách.

Hlavní měnový nástroj operací na volném trhu má podobu repo operací prováděných formou tendrů. Při repo operacích ČNB přijímá od bank přebytečnou likviditu a bankám předává jako kolaterál dohodnuté cenné papíry. Obě strany se zároveň zavazují, že po uplynutí doby splatnosti proběhne reverzní transakce, v níž ČNB jako dlužník vrátí věřitelské bance zapůjčenou jistinu zvýšenou o dohodnutý úrok a věřitelská banka vrátí ČNB poskytnutý kolaterál. Základní doba trvání těchto operací je stanovena na 14 dní, avšak v závislosti na odhadu vývoje likvidity bankovního sektoru jsou čas od času prováděny i repo operace s dobou splatnosti kratší než 14 dní. Vzhledem k systémovému přebytku likvidity v bankovním sektoru slouží v současné době repo tendry pouze k odčerpání likvidity. ČNB provádí repo tendry s tzv. variabilní sazbou. To znamená, že vyhlášená *repo sazba* slouží jako maximální limitní sazba, za kterou mohou být banky v repo tendru uspokojovány.

Automatické facility slouží k poskytování nebo ukládání likvidity přes noc (overnight). Protože se z hlediska bank jedná o permanentní možnost uložení resp. zapůjčení peněz, vytvářejí úrokové sazby uplatňované u těchto dvou facilit koridor, v němž se pohybují krátkodobé sazby na peněžním trhu (a také dvoutýdenní repo sazba).

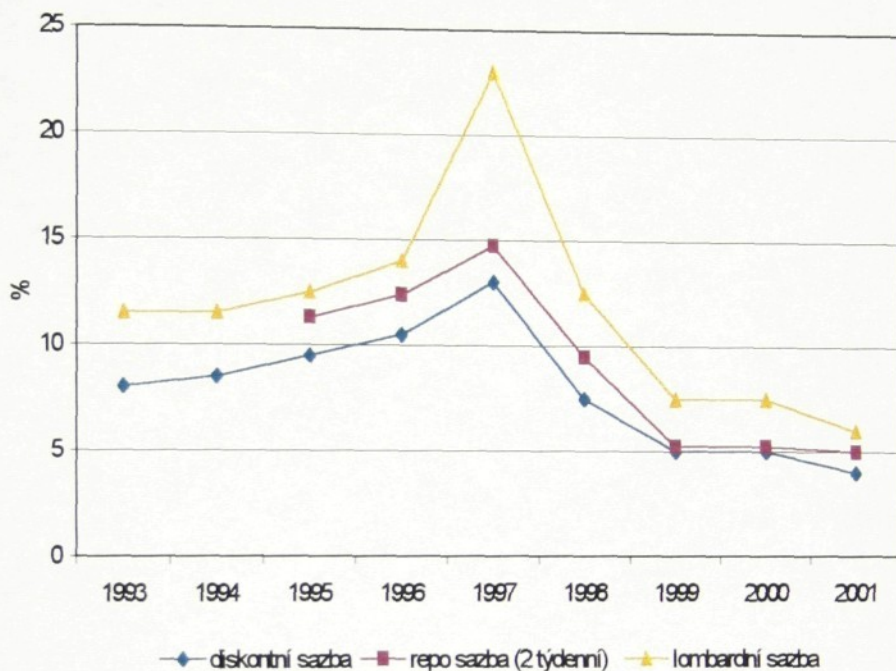
- Depozitní facilita poskytuje bankám možnost uložit přes noc u ČNB bez zajištění svou přebytečnou likviditu. Depozita jsou úročena *diskontní sazbou*. Diskontní sazba proto zpravidla představuje dolní mez pro pohyb krátkodobých úrokových sazeb na peněžním trhu.
- Marginální zápůjční facilita poskytuje bankám možnost vypůjčit si přes noc od ČNB formou repo operace likviditu. Finanční prostředky v rámci této facility jsou úročeny *lombardní sazbou*. Vzhledem k trvalému přebytku likvidity je tato facilita bankami využívána minimálně. Lombardní sazba představuje horní mez pro pohyb krátkodobých úrokových sazeb na peněžním trhu.

[29]

4. 2. Vývoj úrokových sazeb v ČNB

Následující graf zahrnuje dvě období, ve kterých byly úrokové instrumenty definovány odlišně. Jedná se o již výše zmíněný rozdíl mezi tradičním a novým pojetím úrokových nástrojů ČNB.

Graf č. 9: Vývoj hlavních úrokových sazeb ČNB k 28. 2. 2001

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB; Statistická ročenka 1999; internet

Rok 1993

Na počátku roku činila diskontní sazba 9,5 %. V červnu byla snížena na 8 % a na této úrovni setrvala až do konce roku. Lombardní sazba na počátku roku dosahovala úrovně 14 % a v průběhu roku byla snížena ve dvou krocích na 11,5 %.

Rok 1994

Diskontní sazba byla v průběhu roku zvýšena o 0,5 bodu na 8,5 % a lombardní sazba byla snížena o 1 bod z 11,5 %, ale ke konci roku byla opět zvýšena a dosáhla tak stejné úrovně jako na počátku roku tedy 11,5 %.

Rok 1995

V první polovině roku došlo ke zvýšení hlavních úrokových sazeb o 1 bod. Diskontní sazba vzrostla na 9,5 % a lombardní sazba na 12,5 %. Obě sazby setrvaly na této úrovni až do konce roku. V tomto roce došlo k rozvoji všech segmentů peněžního trhu – mezibankovního trhu depozit, trhu krátkodobých dluhopisů a repo trhu a to vlivem rostoucího významu tržních instrumentů při implementaci měnové politiky a v důsledku systematického tlaku ČNB na denní řízení likvidity obchodních bank. V souvislosti s tím byla odvozena intervenční repo sazba, která ke konci roku dosahovala 11,3 %.

Rok 1996

V prvním pololetí byl růst peněžní zásoby proti záměrům ČNB vyšší bez náznaku na zlepšení, což přimělo ČNB ke zpřísnění měnové politiky. V červnu byly zvýšeny hlavní úrokové sazby – diskontní sazba o 1 bod na 10,5 % a lombardní sazba o 1,5 bodu na 14 % a na této úrovni setrvaly až do konce roku. Limitní repo sazba byla upravena v prvním pololetí čtyřikrát z původních 11,3 % na 12,4 % a na této úrovni byla ponechána až do konce roku. Pro zavedení přísnější měnové politiky přispělo zavedení širšího fluktuačního pásma pro měnový kurz koruny. Vzniklé kurzové riziko pro zahraničního věřitele bylo částečně eliminováno úrokovým diferenciálem.

Od počátku roku se novým operativním cílem ČNB stala úroková sazba 1T Pribor. Při ovlivňování sazby 1T Pribor se využívají repo tendry se splatností 1 a 2 týdny, u kterých bývá vyhlašována limitní repo sazba. Prostřednictvím těchto sazeb mohla ČNB efektivně ovlivňovat výši sazeb na mezibankovním trhu depozit a následně i ostatních sazeb na peněžním trhu včetně klientských sazeb.

Rok 1997

V roce 1997 byly výrazně zvýšeny všechny hlavní sazby ČNB. ČNB tak reagovala restriktivní politikou na prohlubování se nerovnovážných tendencí v ekonomice s cílem tlumit nadměrný růst domácí poptávky. V období května byla lombardní sazba zvýšena ze 14 % na 50 % a zároveň bylo uplatněno kvantitativní omezení při poskytování tohoto úvěru, v období od 22. 5. do 13. 6. bylo jeho čerpání úplně zastaveno. Diskontní sazba se vzrostla z 10,5 % na 13 %. 2T limitní repo sazba byla zvýšena na 39 % z 12,4 %. Situace se částečně ustálila po zrušení fluktuačního pásma pro pohyb kurzu koruny. ČNB postupně začala snižovat své hlavní sazby (limitní repo sazby) a na konci roku dosáhla 2T limitní repo sazba 14,75 %. Byl také obnoven přístup bank k lombardnímu úvěru a v závěru června byla snížena jeho sazba na 23 %.

Rok 1998

První polovina roku 1998, od ledna do poloviny července, byla charakteristická stabilitou hlavních úrokových sazeb ČNB na poměrně vysoké úrovni. Diskontní sazba setrvala na 13 %, u 2 T limitní repo sazby došlo v březnu ke zvýšení z 14,75 % na 15 % a lombardní sazba byla snížena v lednu z 23 % na 19 %. Nastavení úrokových sazeb ČNB odráželo úsilí čelit inflačním tlakům a podpořit proces desinflace v rámci celkové makroekonomické stabilizace. Ve druhém období, od poloviny července do konce roku 1998, docházelo postupně ke snižování základních úrokových sazeb ČNB, což souviselo s akcelerujícím desinflačním procesem. Pokles úrokových sazeb byl rozdělen do několika kroků z důvodu minimalizace rizika vzniku šoků na finančních trzích. Na konci roku se ustálila diskontní sazba na 7,5 %, 2T limitní repo sazba na 9,5 % a lombardní sazba činila 12,5 %.

Rok 1999

V roce 1999 docházelo postupně ke snižování hlavních úrokových sazeb ČNB. Důvodem bylo příznivé očekávání vývoje inflace a pouze pozvolné zotavování hospodářství z ekonomické recese. Limitní sazba pro dvoutýdenní repo operace byla snížena během roku v jedenácti krocích o 4,25 procentního bodu z původní 9,5 % sazby na 5,25 %. Diskontní sazba byla snížena ve třech krocích o 2,5 procentního bodu a na konci roku dosáhla úrovně 5%. Lombardní sazba poklesla o 5 procentních bodů z původní sazby na začátku roku 12,5 % a na konci prosince dosahoval 7,5 %.

Rok 2000

V roce 2000 již ČNB nepokračovala ve snižování svých hlavních sazeb, charakteristická byla celoroční stagnace. Limitní 2T repo-sazba byla ponechána na 5,25 %, lombardní sazba na 7,5 % a diskontní sazba na 5 %.

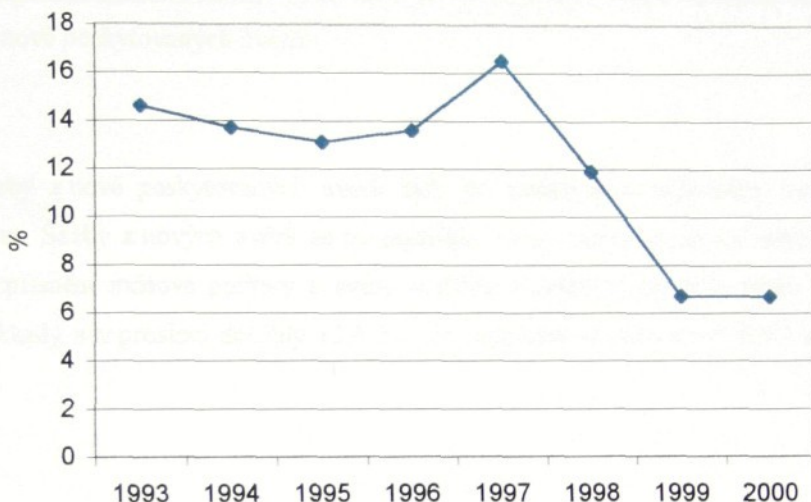
Rok 2001

V únoru došlo k neočekávanému snížení všech tří základních úrokových sazeb ČNB. Diskontní sazba poklesla z 5% na 4 %. Dvoutýdenní repo sazba poklesla z 5,25 % na 5 % a lombardní sazba byla snížena z 7,5 % na 6 %. Od rozhodnutí ČNB se očekává zlepšení dostupnosti úvěrů a posílení růstu české ekonomiky. [19, 21, 24, 20, 22, 23]

4. 3. Operativní úrokové míry

Základní operativní úrokovou sazbou je nominální klientská sazba, která se ve sledovaném období vyvíjela v rozmezích, které udává připojený graf.

Graf č. 10: Vývoj průměrné úrokové sazby z nově poskytovaných korunových úvěrů k 30. 11. 2000

Pramen: Zpráva o inflaci, leden 2001, ČNB

Rok 1993

Na počátku roku bylo nutno čelit zejména tlaku na devizové rezervy ČNB a utlumit cenový růst, spojený se zavedením nové daňové soustavy. Měnová politika byla proto koncipována jako opatrná a mírně restriktivní. Stabilizace vývoje umožnila ČNB ve druhé polovině roku změnit orientaci měnové politiky a uvolnit ji. To vyvolalo pokles úrokových sazeb na peněžním trhu a největší obchodní banky zareagovaly na tento vývoj snížením svých úrokových sazeb z úvěrů. Na konci roku činila průměrná úroková sazba z nově poskytovaných korunových úvěrů 14,6 %.

Rok 1994

Vývoj úrokových sazeb na mezibankovním trhu depozit, který směřoval k poklesu a rostoucí konkurence zahraničních bank na domácím peněžním trhu, projevující se rostoucí úvěrovou emisí za nižší úrokové sazby z poskytovaných úvěrů, byly hlavními faktory, které ovlivnily klesající trend úrokových sazeb z nově poskytovaných úvěrů. V prosinci 1994 dosáhla průměrná úroková sazba z nově poskytnutých úvěrů 13,7 %, což představovalo pokles o 0,9 bodu proti stejnému období předchozího roku.

Rok 1995

Úrokové sazby z nově poskytovaných úvěrů byly ovlivněny vývojem sazeb na peněžním trhu. V prvních čtyřech měsících poklesly přibližně o 1 % a od konce června do konce roku se jejich hladina opět zvedla. V prosinci dosáhla průměrná úroková sazba z nově poskytovaných korunových úvěrů 13,1 % tj. meziroční pokles o 0,6 bodu. Vývoj průměrných úrokových sazeb z nově poskytovaných úvěrů je dokladem toho, že obchodní banky často při poskytování úvěrů váží své sazby k sazbám mezibankovního trhu, které se tak prakticky skoro okamžitě odráží v průměrné výši sazeb z nově poskytovaných úvěrů.

Rok 1996

Úrokové sazby z nově poskytovaných úvěrů byly do značné míry ovlivněny vývojem sazeb na peněžním trhu. Sazby z nových úvěrů se po plynulém růstu v první polovině roku více zvýšily po červnovém zpřísnění měnové politiky a svého vrcholu dosáhly v září a to téměř 14 %. Koncem roku mírně klesly a v prosinci dosáhly 13,6 %, což znamená zvýšení o 0,5 bodu oproti minulému roku.

Rok 1997

Sazby z nových úvěrů na počátku roku ještě klesaly, ale v důsledku situace na peněžním trhu se zvýšily v květnu na 21,6 %. Sazby klesaly až do října, avšak v závěru roku došlo k jejich vzestupu v reakci na další pohyb sazeb na peněžním trhu. V prosinci dosáhly úrokové sazby z nových úvěrů 16,5 %, což představovalo meziročně nárůst o 2,9 %.

Rok 1998

Poměrně vysoká hladina nominálních i reálných úrokových sazeb v první polovině roku 1998 dovolovala získání nových úvěrů jen pro nadprůměrně efektivní a důvěryhodné projekty. Ve druhé polovině docházelo k postupnému snižování úrokových sazeb a na konci roku dosáhly sazby z nově čerpaných úvěrů 11,9 %, což představovalo meziroční snížení o 4,6 %.

Rok 1999

Klientské úrokové sazby vykazovaly sestupnou tendenci v průběhu roku v návaznosti na pokles repo-sazby. 2T limitní repo-sazba byla za celý rok snížena o 4,25 procentního bodu a úrokové sazby z nově poskytovaných úvěrů poklesly od počátku roku o 5,2 procentního bodu. V prosinci jejich hladina dosáhla 6,7 %.

Rok 2000

Klientské nominální úrokové sazby v průběhu roku víceméně stagnovaly. V prosinci úrokové sazby z nově poskytovaných úvěrů dosáhly 6,8 %. [21, 22, 23, 24]

4. 3. 1. Vymezení úrokové sazby

Úrok, a tedy i úroková sazba patří k jedné z velmi důležitých determinant úvěrového vztahu jak pro banku, tak i pro klienta. Úrok lze charakterizovat jako cenu peněz. Vypůjčovatel, obchodní banka „nakupuje“ dluh, a proto cena tohoto nákupu (úrok) je pro něho nákladem výpůjčky. Naopak pro prodávajícího, půjčovatele je obdržená cena za poskytnutou půjčku výnosem. Z kvantitativního hlediska lze úrok označit jako rozdíl mezi vypůjčenou a vrácenou částkou peněz. [2,3]

Měřítkem pro stanovení výše úrokové částky je úroková míra, která vyjadřuje podíl úroku na zapůjčené částce, resp. poměr úroku k velikosti zapůjčené peněžní sumy. Nejčastěji bývá stanovena v procentech za jeden rok (označení p.a., tj. per annum). Konkrétní úroková míra ve vztahu k jednotlivým úvěrovým transakcím se označuje jako úroková sazba. V tržní ekonomice bývá úroková veličena nižší než míra zisku a vyšší než nula. [2,6]

4. 3. 2. Diferenciace úrokových měr

Úrokové míry bývají v praxi diferencovány podle různých kritérií:

- 1) Zpravidla vyplývají odlišnosti z rozdílů v *době splatnosti úvěru*. Z dlouhodobého úvěru se většinou platí vyšší úrok než z krátkodobého, neboť věřitel si započítává do ceny půjčky vyšší riziko splácení svého úvěru a dlouhodobé snížení své likvidity. Zdroje dlouhodobých úvěrů jsou získány z dlouhodobých úspor, za které se rovněž platí vyšší úrokové sazby. Na druhé straně existují protiargumenty pro nižší úrokovou sazbu z dlouhodobé výpůjčky: nižší nároky na správu dluhu, která zůstává po dlouhé období neměnná, stálost úvěrového vztahu ke klientele apod.
- 2) Úroková míra z úvěrů bývá také rozlišována *podle odvětví* a jeho rozvojových tendencí (jistota brzké či včasné návratnosti úvěru), podle kvality úvěrovaného objektu a subjektu. Půjčky dobrému klientovi peněžního ústavu bývají úročeny nejen běžnou, ale dokonce zvýhodněnou sazbou („prime rate“). Naproti tomu úvěry poskytnuté na odstranění přechodných či trvalejších nedostatků a hospodářských potíží bývají obvykle dražší. Jedná se v podstatě o hledisko

rizikovosti, likvidnosti úvěru. Úroková sazba v sobě zahrnuje prémii za riziko a likviditu, za rychlé a levné přeměny úvěru na hotové peníze.

- 3) Dalším kritériem rozlišení výše úrokových měr je *druh úvěrů* a půjček: obchodní, bankovní, vládní, spotřební atd.
- 4) Kromě *reálného a nominálního úroku*, kde bývá rozlišován nominálně vyjádřený úrok, který dostává věřitel ze své zápůjčky, od reálné kupní síly této částky, bývá také diferencován přirozený a tržní úrok.
- 5) *Přirozený či normální* úrok vyjadřuje mezní efektivnost kapitálu. Vyrovnává nabídku a poptávku po reálném kapitálu. *Tržní či odvozený* úrok se vytváří na kapitálovém trhu a kolísá podle okamžitých výkyvů nabídky a poptávky po kapitálu. Může být ovlivňován zásahy např. centrální banky.
- 6) Jiné rozlišování úroků je na úrok *ekonomický, volný* a na úrok *řízený*. Ekonomický či volný úrok se stále mění podle nabídky a poptávky. Bývá také smluvním, tj. určen smlouvou mezi účastníky úvěrového vztahu. Řízený nebo vázaný či pevný úrok stanoví stát, resp. jím určená instituce. Zpravidla se odchyluje od volného tržního úroku, resp. nabídky a poptávky po penězích. Toto řízení se může týkat stanovení pouze maxima a minima úrokových sazeb.
- 7) Další rozlišení je na úrok *hrubý*, který zahrnuje náklady spojené se získáním úspor, riziko, správní náklady a zisk a na úrok *čistý*, který obsahuje jen čistý zisk po odečtení nákladů od hrubého úroku.
- 8) Liší se také úrokové míry *debetní (nákladové)* a *kreditní (výnosové)*, tj. z vkladů a úvěrů. Aby byla činnost finančního zprostředkovatele pro banky ekonomicky přínosná, musí získávat peněžní zdroje levněji, než je půjčují. Úroky z vkladů jsou proto vždy nižší než úroky z úvěrů. Rozdíl mezi nákladovými a výnosovými úroky se nazývá úroková marže. Představuje hlavní zdroj hrubého zisku většiny bank.

[2]

Existuje přímý vztah mezi úrokovými sazbami výpůjček na mezibankovním trhu a úrokovými sazbami komerčních bank na úvěry pro nebankovní klienty. Sazby mezibankovního trhu tvoří základní náklad na vypůjčení dodatečných prostředků pro poskytování úvěrů. Banky, které si tyto prostředky obstarávají na mezibankovním trhu, realizují zisk z opětovného půjčení těchto

prostředků. Z tohoto důvodu musí být úroková sazba, kterou banka účtuje klientovi, vyšší než sazba, kterou sama platí za vypůjčení na mezibankovním trhu. [3]

4. 3. 3. Způsoby úročení úvěrů

Úroková sazba z úvěru může být sjednána v úvěrové smlouvě fixním nebo pohyblivým způsobem. Fixní úroková sazba je neměnná po celou dobu splatnosti úvěru. Banka ani klient nemají možnost ji jednostranně změnit. Pohyblivá úroková sazba se mění v průběhu doby splatnosti. Způsob změn úrokových sazeb může být stanoven následujícími způsoby:

- *bezprostřední vazba na určitou úrokovou sazbu* tak, že ke změnám úrokové sazby z úvěru dochází zároveň se změnou sazby, na kterou je vázána. Většinou to bývá samotnou bankou vyhlášená základní sazba, může se však jednat i např. o prime rate banky či jinou sazbu, která je v pravomoci dané banky. Někdy se může jednat i o diskontní sazbu centrální banky, která je mimo vliv banky poskytující úvěry.
- *vazba na určitou tržní referenční úrokovou sazbu*, kterou je předem určená tržní úroková sazba, s předem danými termíny přizpůsobování. Úroková sazba se mění v pravidelných intervalech a přizpůsobuje se velikosti referenční sazby platné na počátku sjednaného období. Referenčními sazbami bývají zpravidla tržní úrokové sazby typu PRIBOR, LIBOR atd.
- *za pohyblivý způsob úročení* se označuje i způsob, kdy banka sice dohodne pevnou úrokovou sazbu, ale vyhradí si právo její úpravy během doby splatnosti, pokud dojde k výraznějším změnám v tržních úrokových sazbách. [3]

4. 3. 4. Vlivy na změny a úroveň úrokových měr a sazeb

Výše úrokové míry je závislá na řadě ekonomických veličin. Mezi nejdůležitější patří faktory, které přímo nebo zprostředkovaně ovlivňují jak stranu nabídky volných peněžních prostředků, tak stranu poptávky po těchto aktivech. Hlavní z nich jsou:

1. Závislé na *úrovni národních hospodářství* jednotlivých zemí, na jejich vyrovnaných hospodářských výsledcích a poměrech, na kapitálovém bohatství, na vývojových tendencích národního hospodářství a s tím souvisí i stupeň otevřenosti jednotlivých ekonomik (čím je vyšší, tím více je ovlivňována domácí úroková míra ze zahraničí).

2. *Ekonomický cyklus* a jeho stadium: v období konjunktury zpravidla poptávka po penězích roste a převýší-li nabídku, úroková míra se zvyšuje. V období deprese bývají tendence opačné. V období vrcholu konjunktury i deprese se však situace může modifikovaně měnit podle vzájemného vztahu nabídky a poptávky po penězích, podle změn očekávaných podnikateli v budoucím období a řady dalších protisměrně působících činitelů.

3. *Nominální a reálná úroveň peněžních důchodů*: roste-li, zvyšuje se obvykle také nabídka volných peněžních prostředků a naopak, což působí na pohyb úrokových měr.

4. *Alternativní možnosti použití kapitálu* z hlediska očekávaných výnosů: investor se rozhoduje, který druh aktiv je pro něho nejvýnosnější za daných podmínek a podle jejich očekávaného vývoje.

5. *Riziko držby volných peněz* ve srovnání s držbou jiných aktiv: toto riziko je spojeno například s výkyvy tržních cen těchto aktiv, s podmínkami či možnostmi jejich likvidity.

6. *Produktivnost a efektivnost reálného kapitálu*: čím je vyšší, tím jsou podniky ochotnější platit vyšší úrokovou sazbu za volné peněžní prostředky potřebné k zakoupení a investování do tohoto kapitálu. Podobné účinky má i pohyb zisku. Vyšší míra zisku působí na růst úrokové míry naopak.

7. Současný nebo očekávaný *růst míry inflace*, který vyvolává očekávání reálného poklesu výnosů z volných peněžních prostředků, především z vkladů. Ekonomické subjekty zvyšují poptávku po reálných aktivech, a proto klesá nabídka volných peněz a jejich cena, úroková míra se zvyšuje.

8. Očekávané nebo probíhající *změny kurzu domácí měny*. Znehodnocuje-li se domácí měna, rostou za předpokladu volné směnitelnosti poptávka po měně zahraniční, klesá nabídka volných domácích peněžních prostředků a roste úroková míra. Zhodnocení domácí měny má za následek opačnou tendenci.

9. *Regulační zásahy* prováděné měnovými a finančními institucemi státu, zejména centrální bankou, ministerstvem financí, které ovlivňují důležité peněžní veličiny: množství peněz v oběhu, oficiální úrokovou míru (diskontní a jiné úrokové sazby centrální banky); řízení úvěrové politiky obchodních bank centrální bankou, řízení daní, mezd atd.

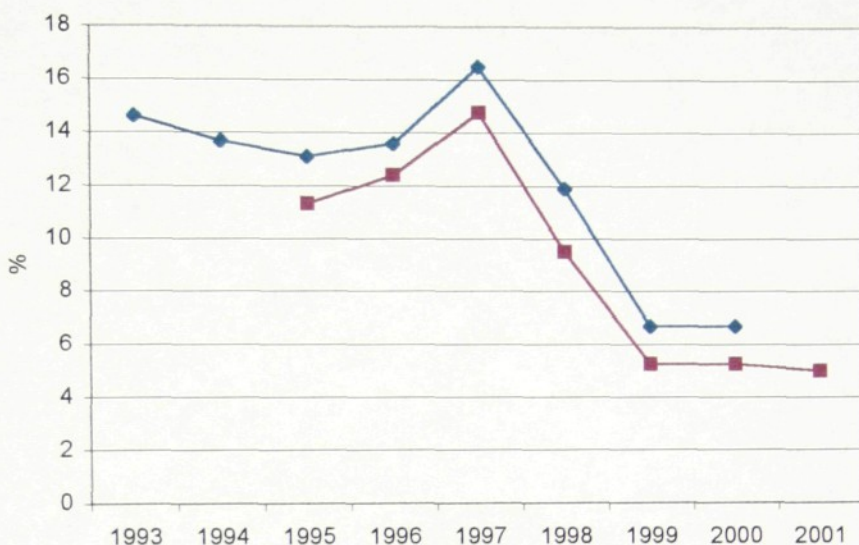
Výsledné tendence působení jedné změny mohou být posíleny nebo oslabeny působením jiných změn, případně zmíněnými regulačními zásahy. Pohyb úrokových sazeb v konkrétní ekonomice vysvětlován rozбором všech aktuálních souvislostí ekonomické skutečnosti v místě a čase. [2,6]

4. 4. Shrnutí

Hlavní úrokové sazby ČNB až do roku 1996 setrvaly na poměrně vysoké úrovni a vykazovaly mírný nárůst, což souviselo zejména se snahou udržet cenovou stabilitu. Měnovou politiku lze proto v tomto období označit jako restriktivní. Za nedostatečnou úvěrovou podporu reálné ekonomice a za příliš vysoké nominální úrokové sazby byl bankovní sektor často kritizován. V roce 1997 byly výrazně zvýšeny všechny hlavní sazby ČNB, která tím tak reagovala na prohlubování se nerovnovážných tendencí v ekonomice s cílem utlumit nadměrný růst domácí poptávky. Situace se částečně ustálila po zrušení flukтуаčního pásma pro pohyb kurzu koruny. ČNB začala postupně snižovat své hlavní sazby. První polovina roku 1998 byla charakteristická stabilitou úrokových sazeb ČNB na poměrně vysoké úrovni. Teprve ve druhém pololetí docházelo k opětovnému postupnému snižování úrokových sazeb ČNB v souvislosti s akcelerujícím desinflačním procesem. V roce 1999 pokračovalo postupné snižování hlavních sazeb s ohledem na příznivé očekávání vývoje inflace a pouhé pozvolné zotavování hospodářství z ekonomické recese. Po celý rok 2000 hlavní úrokové sazby ČNB stagnovaly. Teprve v únoru roku 2001 došlo ze strany ČNB k neočekávanému snížení všech hlavních sazeb s cílem zlepšit dostupnost úvěrů a posílit růst české ekonomiky.

Úrokové sazby z nově poskytovaných úvěrů byly v průběhu devadesátých let stále více vázány na úrokové sazby peněžního trhu. Do roku 1995 vykazovaly mírný pokles, v roce 1996 mírný nárůst a v roce 1997 v souvislosti s měnovými opatřeními ČNB výraznější nárůst. Od roku 1997 lze sledovat jejich pokles a to až do roku 2000, kdy zaznamenaly stagnaci. Po zavedení repo sazby v roce 1995 lze sledovat stejný trend ve vývoji repo sazby a úrokových sazeb z nově poskytovaných korunových úvěrů. Prostřednictvím repo sazby může ČNB efektivně ovlivňovat výši sazeb na mezibankovním trhu depozit a následně i ostatních sazeb na peněžním trhu včetně právě klíntských sazeb. Vývoj průměrných úrokových sazeb z nově poskytovaných korunových úvěrů a repo sazby ukazuje následující graf č. 11.

Graf č. 11: Vývoj průměrné úrokové sazby z nově poskytovaných korunových úvěrů a repo sazby

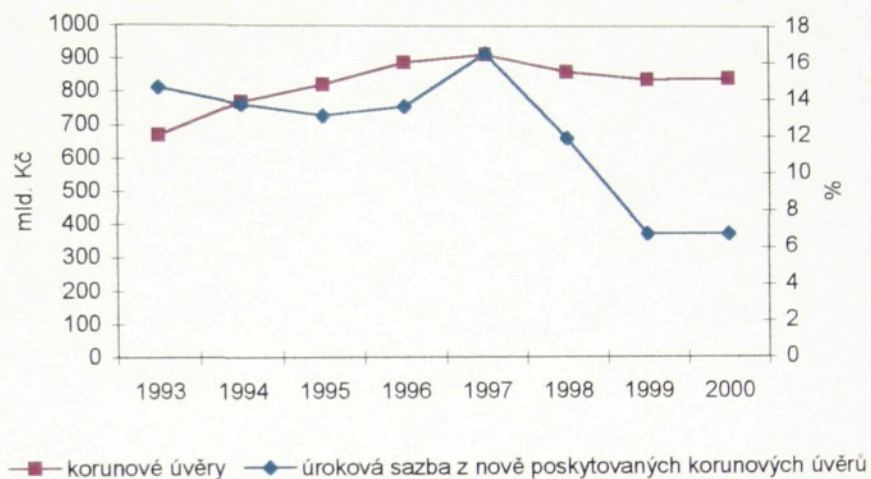

Pozn.: průměrná úroková sazba z nově poskytovaných úvěrů je k 30. 11. 2000 a repo sazba k 28. 2. 2001

Pramen: Zpráva o inflaci 2001, ČNB; internet

Od poloviny roku 1997 lze sledovat postupné snižování hlavních úrokových sazeb ČNB tak průměrných úrokových sazeb z nově poskytovaných úvěrů a současně klesající trend úvěro-
emise. Lze konstatovat, že makroekonomická teorie, která předpokládá citlivost objemu úvěrů
klientských úrokových sazbách, je v určitém rozporu s praxí. *Objem úvěrové emise je ovlivňov-*
v poslední době zejména neúrokovými faktory. Banky kladou nadměrnou váhu na „obecnou“ bon-
klienta a cena úvěru, tedy úroková sazba, nehraje při poskytnutí úvěru příliš velkou roli. Míží t
do určité míry cenový mechanismus, který může zajistit profinancování i mimě rizikovější
projektů.

Graf č. 12: Vývoj korunových úvěrů a průměrné úrokové sazby z nově poskytovaných korunových úvěrů k 30. 11. 2000

Pramen: Zpráva o inflaci 2001, ČNB; internet

5. Kritické postoje k fungování úvěrového trhu ČR

V posledních letech jsou slýchány v souvislosti s fungováním úvěrového trhu většinou nepříznivé zprávy. Současnou situaci na úvěrovém trhu ČR lze charakterizovat vysokou poptávkou po bankovních úvěrech ze strany podniků a téměř nulovou nabídkou úvěrů ze strany bank, přestože banky peníze mají. Bankovní sektor se dále vyznačuje růstem klasifikovaných úvěrů a to i přestože větší obezřetnost bank a školení personálu. Úvěrový trh v ČR je kritizován za neplnění své základní funkce – transformace úspor do investic. Hlavní příčiny tohoto stavu lze hledat v těchto oblastech:

5. 1. Vliv privatizace na úvěrové postavení podniků

Proces privatizace v ČR je v mnoha směrech posuzován kriticky. Pro podniky připravil dva základní překážky v závislosti na použité metodě privatizace.

Podniky, které byly privatizovány metodou kupónové privatizace, překonávaly řadu let potíže vyplývající z rozptýleného vlastnictví. V průběhu kupónové privatizace přecházely do soukromého vlastnictví pouze kupóny, akcie a jiné cenné papíry, a ne vždy podniky, nebo odpovídající vliv v podnicích. Hlavními představiteli z hlediska vlastnictví se stali drobní akcionáři, kteří v podstatě neměli žádný vliv na chod podniků. Skutečnými vlastníky se stali manažeři, kteří měli na straně v počátku podstatné informace o chodu podniku, obchodní kontakty, znalosti legislativy a nedostatečnou kontrolu ze strany roztržštěných vlastníků. V procesu transformace se podniky fyzické osoby pohybovaly v podmínkách relativní nejistoty, a tak se prvotní starostí managementu stala snaha zajistit si svoji existenci a nikoli dlouhodobou existenci podniku. To vydatně přispělo k legálnímu i nelegálnímu vysávání podniků a k růstu jejich úvěrového zatížení.

Podniky, které byly privatizované některou z metod standardních prodejů domácím managementu či dalším domácím nabyvatelům, musí překonávat zejména potíže zadluženosti. Problém domácích nabyvatelů byl nedostatek vlastních zdrojů, a tak byli nuceni brát si úvěr od bank (vysoký úrok) nebo od Fondu národního majetku. Na základě poskytnutého úvěru získali obvykle ekonomickou jednotku zatíženou již předchozími úvěry, která měla určitý výrobní potenciál, který však nebyl schopen zajistit potřebnou míru rentability, nutnou pro splácení úvěrů. Podniky se dostávaly do situace dalšího úvěrového zatížení.

Další forma privatizace týkající se veřejných soutěží a privatizačních projektů měla častěji spekulativní podtext. Privatizační projekty byly vyhotoveny oficiálně neurčeným odhadcem a

majetku byla stanovována obvykle nižší než reálná. Získání majetku za nižší hodnotu umožňovalo opatřit si úvěr od banky a daný objekt prodat za reálnou cenu tedy s takovým ziskem, který by pokryl i případné vyšší náklady odhadce a privatizační komise. Úhrada úvěru bývala v této poloze až na posledním místě.

V období privatizace se objevuje nestandardní koloběh peněžních prostředků. Noví majitelé podniků získávali úvěry od domácích silně podkapitalizovaných bank a těmito vypůjčenými penězi platili Fondu národního majetku. Často docházelo k případům, kdy noví majitelé buď zůstali dlužní Fondu národního majetku nebo za poskytnutý úvěr od banky ručili majetkem získaným v procesu privatizace a úvěr použili pro své soukromé účely. Docházelo tak k přelévání státních peněz z hodnot hospodářských prostředků ze státní sféry do soukromé a zároveň z větší části z výrobní sféry do spotřební. Docházelo k růstu bankovních úvěrů a aby banky byly schopny rostoucí poptávku po úvěrech pokrýt, podstatná část prostředků uhrazených Fondu národního majetku vracela zpět do bank.

V České republice došlo v procesu privatizace a transformace k proměně kapitálu ve spotřebu. Jednou z forem přeměny byly bankovní úvěry, které tvorbu kapitálu určitým způsobem nahrazovaly. Banky půjčovaly podnikům peníze, aniž by příliš zjišťovaly, na jaké účely půjčku a zda se jim půjčené peníze vrátí a tyto peníze se často přeměňovaly ve spotřebu.

5. 2. Privatizace velkých bank

Dominantní postavení v obchodním bankovníctví mělo po roce 1990 pět největších bank, které byly v podstatě ve vlastnictví státu (Komerční banka, Česká spořitelna, Investiční banka, Československá obchodní banka a Živnostenská banka). První fáze privatizace byla zaměřena na snížení podílu státu v prvních čtyřech bankách a úplné privatizaci banky páté. Po skončení první etapy privatizace na konci roku 1992 měl stát majoritní podíl pouze v Československé obchodní bance a minoritní podíl v České spořitelně, Investiční bance a Komerční bance. To, že si ponechal podíl v těchto čtyřech bankách se stalo terčem kritiky.

Váhání s privatizací připravila stát o nemalé částky, které bylo nutné investovat do sanace bank. Druhou stranu banky, kde určitý podíl vlastnil stát, půjčovaly i firmám, které nebyly příliš efektive, což zamezilo jejich úpadku a udržení nízké nezaměstnanosti v ekonomice a to vyhovovalo p

vládní politice. Se zhoršováním finanční situace českých podniků docházelo zároveň k růstu nekvalitního úvěrového portfolia bank.

Převažují názory, že banky měly být privatizovány na začátku hospodářské transformace, čímž se vyřešila i alokace zdrojů do ekonomiky. Odmítnutí privatizovat banky je zdůvodňováno tím, byly ve špatném stavu a nikdo by je nechtěl. Pravda však pravděpodobně spočívá v tom, dominující politická elita se obávala, že zprivatizované banky by nepodporovaly naši ekonomiku, nevkládaly by do ní tolik peněz. Nově zprivatizované banky by při financování podniků zřejmě postupovaly zodpovědněji se znalostí problémů a přivedly by do naší země nejen know-how a nové produkty, ale i etický a morální přístup k trhu obvyklý ve vyspělých zemích.

[1, 2]

5. 3. Působnost bankovního dohledu

Bankovní sektor v souhrnu pracuje z jedné desetin s vlastními zdroji a z devíti desetin se zdůvěřuje svěřenými. Bankovní sektor podniká, jednotlivé banky navzájem soutěží, aby na základě pestrého spektra peněžních služeb a bezpečné ochrany vkladatelů dosáhly k vlastnímu kapitálu optimální zisk, výnos. Proti tomu stojí riziko, lze konstatovat, že výnos a riziko spolu „zápasí“. Nejvýznamnějším bankovním rizikem je úvěrové riziko a jeho řízení má rozhodující význam pro úspěch nebo neúspěch banky. Bankovníctví je tedy svou podstatou rizikovým odvětvím, a proto centrální banka v zájmu důvěry veřejnosti v banky stanoví pravidla ekonomického chování bank a dohlíží na jejich dodržování.

Bankovní dohled byl založen v roce 1991 jako kontrolní a regulační orgán a výrazný rozvoj bankovníctví v letech 1990 – 1992 na něho kladl vysoké nároky. Bankovní dohled jako regulační orgán prošel dynamickým vývojem a teprve v roce 1995 dospěl do stádia, kdy byl schopen, na základě důsledného sledování situace v bankách, včas identifikovat problémy, najít vhodné metody k jejich odstranění a také navržená opatření účinně prosadit. To, že bankovní dohled v ČR v republice nefungoval tak, jak se očekávalo, lze vymezit následovně:

- Funkce tržního mechanismu kontroly bank byla na počátku ekonomické transformace v ČR výrazně omezena. Tržní mechanismus je založen na působení věřitelů, kteří sledují finanční situaci, chování, způsob alokace aktiv a fungování vnitřních kontrol bank. Na základě těchto informací mohou věřitelé ovlivňovat chování bank.

podle svých zájmů. Majitelé úspor nebyly schopny takové informace o činnosti bank získat (ať už z důvodu nedostatečné frekvence a rozsahu zveřejňovaných údajů, neexistence hodnocení finanční situace bank ratingovými agenturami nebo dlouholetou vžitou představou, že stát je garantem vkladů). Podstatou tržní disciplíny je schopnost věřitele rozpoznat dobré banky od špatných a zároveň vynutit uzavření špatných bank. Také mechanismy vnitřní kontroly neplnily vždy uspokojivě svoji funkci. Bankovní dohled nese za vývoj v bankovním sektoru také určitou zodpovědnost.

- Specifika ekonomického vývoje v průběhu transformace zvyšovala riziko chybných rozhodnutí o alokaci úspor.
- Tvorba právních norem zaostávala za vývojem ekonomiky.
- Bankovní dohled nemohl navázat na zkušenosti z minulých let.
- Počet bankovních subjektů a obchodovatelných instrumentů se rozvíjel rychleji, než schopnost bankovního dohledu monitorovat a efektivně vyhodnocovat potenciální rizika vyplývající z nových aktivit bank.
- Potencionální špatné úvěry bylo obtížné zjistit z důvodu dynamického růstu úvěrů, měnících se účetních postupů a nedostatečného poskytování informací ze strany bank.
- Intenzivnější činnost bankovního dohledu či ostatních institucí nepřináší pouze přírůstek v podobě nižší pravděpodobnosti vzniku bankovní krize, ale nechtěně může omezovala financování prospěšných investičních projektů.

Výše uvedené skutečnosti způsobily určité zpoždění kontrolních a regulačních činností bankovního dohledu nad vývojem bankovního sektoru. V důsledku toho došlo k pozastavení vydávání bankovních licencí a k personálnímu posílení bankovního sektoru. [1, 7, 11, 15, 2]

5. 4. Způsobilst managementu bank

Vývoj a neustále narůstající problémy bankovního sektoru dokazují, že faktor odborné způsobilosti managementu se nestal zásadním kritériem při rozhodování o udělení povolení působit jako banka, ani při obsazování míst bankovního managementu, zejména vrcholového. Do vrcholových řídicích funkcí byli často jmenováni uchazeči, kteří neměli žádné nebo jen minimální teoretické a praktické znalosti bankovní problematiky. Lze usuzovat, že výraznou úlohu při obsazování vrcholových řídicích funkcí u bankovního sektoru sehrály jak osobní konexe, tak i dohody s politickými stranami.

Určitý kritický postoj se týkal podnikatelské etiky. Existují určité odlišnosti v podnikatelské etice na úrovni malých bank a na úrovni velkých bank. Malé banky měly stejný vztah k podnikatelské etice jako podniky malé a střední úrovně. Cílem nebyla péče o dobré jméno podniku, jeho prosperitu a kvalitu nabízených služeb, ale zejména osobní prospěch. Více či méně složité mechanismy se firemní majetek dostával do osobní dispozice podnikatele, resp. skupiny podnikatelů. Na úrovni velkých bank byl individuální prospěch z neetického podnikání obvykle zastřen nepřehlednými vztahy mezi bankami a jimi založenými investičními fondy, v rámci finančních skupin obchodních bank pak mezi mateřskou bankou a dceřinými společnostmi, jak i mezi dceřinými společnostmi navzájem. [1, 2]

5. 5. Personální politika bank

Prudký rozvoj podnikatelských aktivit na počátku transformačního období byl spojen s extrémním zvýšením poptávky po bankovních službách. Došlo k růstu bankovní klientely a bankovních účtů. Reakce bankovního sektoru spočívala v prudkém nárůstu počtu zaměstnanců. Většina nových pracovníků však neměla potřebné odborné znalosti, a tak bylo nutno v co nejkratší době zajištění odbornou dokvalifikaci, která byla realizována na několika stupních:

- velké banky zakládaly vlastní vzdělávací střediska,
- vznikly soukromé vysoké školy (Bankovní institut, Bankovní akademie atd.),
- bankovní vzdělávání nabízely i některé soukromé konzultační firmy nebankovního zaměření,
- možnosti krátkodobých a střednědobých zahraničních stáží,
- působení zahraničních poradců.

Z hlediska vztahu mezi efekty odborného bankovního vzdělávání a fungování daného segmentu bankovních operací se jako nejvíce problematický jeví segment úvěrový, kde se nepodařilo zajistit přijatelný podíl špatných úvěrů na celkovém úvěrovém portfoliu. 30 % špatných úvěrů v našich bankách výrazně převyšuje míru 5 %, která je považována za míru přijatelnou. V mezinárodním měřítku spadáme do skupiny nejhorších zemí.

Největší deformace bankovních aktivit se projevuje v oblasti úvěrové, v oblasti, která tvoří podstatnou váhu aktivních operací obchodních bank. Neúspěchy ve výše uvedené oblasti lze nepochybně přičíst na vrub pracovníků na úrovni středního a vyššího managementu. Lze konstatovat, že odborné vzdělávací aktivity nepřinesly uspokojivé výsledky v daném segmentu. [1, 2]

5. 6. Problematika špatných úvěrů

Dostí ožehavým problém českého bankovníctví se postupně staly špatné úvěry, které byly poskytnuty zejména do podnikatelského sektoru. Část špatných úvěrů je „dědictvím minulosti“, jedná se o úvěry s pochybnou kvalitou poskytnuté bývalou Státní bankou československou, a část je tvořena z nově poskytovaných úvěrů, které dlužníci nespláceli. Objem těchto špatných úvěrů rychle zvyšoval a v bilancích bank se začala objevovat položka tzv. klasifikovaných úvěrů. Příčinou nárůstu nově poskytnutých špatných úvěrů v české ekonomice lze vymezit následovně:

- nedostatek zkušeností a kompetence nových bankéřů,
- setrvačnost z předchozího období v podobě přesvědčení, že vždy zasáhne stát,
- určitý tlak na úvěrování privatizace,
- nejistota v transformačním období a z toho vyplývající těžká odhadnutelnost reálných podnikatelských záměrů,
- teprve postupné vytváření pravidel regulace činnosti bank,
- subjektivní příčiny na straně bankéřů,
- řada příčin na straně dlužníků, včetně jejich nevěře splácet úvěry, podporované slabou právní ochranou věřitelů.

Řešení této situace na sebe převzal především stát, který vyhlásil tzv. Konsolidační program (Konsolidační program I a II, Stabilizační program), jejichž cílem bylo očištění bilanci bank nedobytných pohledávek, posílení kapitálu bank, dotace na úrokové rozdíly mezi existujícími tržními úroky a velikosti úroků ze starých úvěrů.

Konsolidační programy umožnily bankám plnit zprostředkující funkci transferu úspor do úvěrů, aby mohly obsluhovat peněžní transakce a obnovit důvěru v úspěšné fungování malých bank a tím i podpořit důvěryhodnost celého bankovního systému. Způsob řešení krize tímto způsobem tedy zabránil větším kolapsům bankovního systému, ale toto řešení se stalo netransparentním a nákladnějším srovnání s bezprostředním promítnutím do státního rozpočtu v jednotlivých letech. [1, 11, 32]

5. 7. Zajištění úvěrů

Podstatným nedostatkem v oblasti zajišťování závazků v České republice byla z právního hlediska *neexistence některých zajišťovacích institutů* běžně používaných v zahraničí. Nebylo možné zřídit zástavní právo k obchodnímu podílu, takže znemožněno bylo zástavní právo k movitým věcem. Z právního hlediska byl téměř bezproblémový institut zajištění nemovitostí. Největší problém

v této oblasti se týkal výkonu zástavního práva. Nepružná úprava výkonu rozhodnutí v Občanském soudním řádu a neexistence zákona o veřejných dražbách nepřispívala ke zvýšení právní jistoty a k posílení postavení věřitelů.

Řada úvěrů, které jsou vyváděny z bank před privatizací, je zajištěna nemovitostmi. Prodej je všude pro banky relativně drahou záležitostí v souvislosti s obtížností realizace těchto zástav. Veliké množství problémových úvěrů včetně práv k zástavám bylo převedeno do Konsolidační banky. Kdyby došlo ke změně legislativy, která by umožnila dražby těchto nemovitostí, tak by mohla Konsolidační banka své pohledávky prodávat za mnohem vyšší hodnotu než dnes. Z celkové hodnoty ztrátových úvěrů, které jsou zajištěny nemovitostmi, se podaří bankám každoročně vymoci necelé 1 %.

Lze konstatovat, že případní věřitelé využili bankovní sektor jako realitní kancelář, aby se snadněji dostali k hotovým penězům a starost o nemovitý majetek přenechali bance, která má omezené možnosti s ním nakládat. Na tuto situaci reagovala ČNB v roce 1998 opatřením, na jehož základě jsou banky nuceny vytvářet 100 % hodnotu opravných položek k pohledávkám z úvěrů zajištěných nemovitostmi, což se projeví negativně na hospodářském výsledku bank.

Dalším možným faktorem, který se objevuje v oblasti zástav, je špatně provedený odhad hodnoty zajišťovacího instrumentu, který se většinou projeví až v případě nesplácení úvěru a snahy o realizaci prodeje. Nereálná výše odhadu může být způsobena buď úmyslně, pak se jedná o podvodné jednání nebo neúmyslně, kde na jedné straně může působit nedostatečná zkušenost odhadce nebo na druhé straně faktor času a trhu.

Odpovědnost za přijaté zástavy mají příslušní pracovníci bank. Již v době přijímání zástav věděli, že neexistuje právní prostředí, které by umožňovalo vymáhání nemovitosti a zejména to byli omezeni v jejich kompetenci a pravomoci bylo rozhodnout o formě zajišťovacího instrumentu, jeho hodnotě a především jeho přijetí či nepřijetí. V zájmu každé banky by měla být existence experta, který by byl kvalifikovaným partnerem externím odhadcům a současně by se s ním dělil o odpovědnost.

Existují případy, kdy stamilionové pohledávky jsou zaručeny relativně malým pozemkem či jedinou budovou. Podnikatelé často využívali jednu záruku současně na několik úvěrů a to dokonce i na úvěry, které byly poskytnuty jedním bankovním domem, jedna záruka sloužila pro úvěry několika firem. V praxi bylo běžné, že čím vyšší hodnota poskytnutého úvěru, tím nižší bylo zajištění [1, 2].

5. 8. Postavení věřitele a dlužníka

Již delší dobu přetrvává mínění, že charakteristickým rysem vývoje věřitelsko-dlužnických vztahů v rámci transformačního období je zvýhodněné postavení dlužníka, jehož důsledkem je neustálé narůstání dlužnických závazků. Dominantní příčina vzniku a narůstání zadluženosti spočívá v oblasti firemních podnikatelských aktivit, kdy vlastní neúspěšnost podnikatelského subjektu (či už se jedná např. o selhání managementu, neadekvátní zátěž vyvolanou úvěrovou resp. úrokovou politikou) vede ke vzniku primární platební neschopnosti nebo kdy neúspěšnost partnerského podnikatelského subjektu, případně jeho neochota platit, vede ke vzniku sekundární platební neschopnosti. Platební neschopnost dále generuje vznik a narůstání zadluženosti na dalších úrovních např. vůči bankám, daňovým orgánům, zaměstnancům.

Dosavadní vývoj zadluženosti vykazuje, že se věřitelé na všech úrovních nechali zaskočit a spíše pasivně přihlíželi k nárůstu zadluženosti. V této souvislosti lze mluvit o určitém selhání zejména majoritních akcionářů, tak i bank.

Dosavadní považování institutu konkursu, jako dominantního nástroje narůstající zadluženosti, vedlo k výraznému nedocení široké škály nesoudních forem zlikvidnění přeterminovaných pohledávek (mimosoudní vyrovnání, rozhodčí řízení, stabilizační dohody, dražby, aukce, likvidace kapitalizace pohledávek, tržní zlikvidnění pohledávek). Výhodou nesoudního vymáhání dluhu jsou kratší čas a nižší náklady. Avšak proti soudnímu vymáhání je závislé na ochotě dlužníka, nezávislé na spojení s legální donucovací mocí. [1, 2]

5. 9. Dominantní zájem podniků o bankovní úvěry

Obecně lze vymezit široké spektrum možností, jak si podniky mohou opatřit finanční zdroje pro krytí svých běžných a rozvojových potřeb:

a) interní zdroje:

- odpisy
- zisk
- tržby z odprodeje nepotřebného majetku
- peněžní závazky firem (vůči dodavatelům, zaměstnancům, daňovým poplatníkům, orgánům nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení)

b) externí zdroje:

- bankovní úvěry
- zdroje z nebankovních úvěrových institucí (leasing, factoring, forfaiting)
- zdroje z kapitálového trhu (emise akcií a obligací na primárním a sekundárním trhu)
- zdroje z veřejných financí (z rozvojových podpůrných programů, z centrální rozpočtu)
- zdroje zahraniční (úvěry čerpané ze zahraničí, přímé zahraniční investice)

Potřebný finanční kapitál z vlastního jmění se až na vzácné výjimky v podnikatelských subjektech téměř nevyskytuje, a tak podniky využívají pro financování svých podnikatelských aktivit zejména externích zdrojů. Obecné pravdy uvádějí, že cizí kapitál je vždy levnější než vlastní, že akciový kapitál je nejdražší, že krátkodobý kapitál je levnější než dlouhodobý atd. Z důvodu malé rozvoje kapitálového trhu byl pro většinu podniků jako zdroj získání finančních prostředků nejednodušší bankovní úvěrový trh. Výhodou získání finančních prostředků z úvěru je zejména to, že banka se nestává majitelem podnikatelského subjektu a nemá tak v podstatě žádný vliv na jeho obchodní politiku. Podnikatelský subjekt však musí bance splácet úvěr a platit úrokové sazby bez ohledu na to, zda dosahuje zisku či ztráty. Při velkém podílu cizích zdrojů to ovšem může znamenat značné snížení likvidity daného podniku.

Na úvěrovém trhu lze však vidět několik paradoxů. Zejména se jedná o již uvedenou vysokou poptávku po bankovních úvěrech ze strany podnikatelského sektoru a velice omezenou nabídku úvěrů ze strany bankovního sektoru. Další paradox spočívá v poklesu ceny úvěru (úroku) i při výraznou převahu poptávky po bankovním úvěru nad jeho nabídkou.

Omezená nabídka úvěrů do podnikového sektoru nespočívá v nedostatku zdrojů obchodních bank, ale spíše v neochotě úvěry do této sféry poskytovat. Pro své disponibilní zdroje hledají umístění raději na kapitálovém trhu, zejména se jedná o investice do státních cenných papírů, mezibankovním trhu a u soukromé klientely.

Banky vycházejí při odmítání úvěrů ze skutečnosti, že většina úvěrů poskytnutých podnikovému sektoru v minulých letech není splácena, což způsobuje nárůst klasifikovaných úvěrů, pokles kapitálové přiměřenosti a nutnost vytvářet proti těmto klasifikovaným úvěrům rezervy a opravné položky. Tím dochází k značné absorpci bankami vytvořeného zisku a to až do té míry, že hospodaření bank končí ztrátou.

Další argument spočívá ve špatných projektech, které podnikatelských sektor nabízí. Podle jedné zahraniční studie je v České republice považováno 94 % podniků za neúvěrovatelné a pouze 6 % klientů by banky mohly přijmout bez většího rizika. Podnikové bankovníctví se jeví jako málo atraktivní a velice rizikové.

Významným faktorem ovlivňujícím vývoj úvěrů je výše bankovních úroků, tedy míra zátěže podnikatelského sektoru úrokovými náklady. V transformačním období byla úroková zátěž do značné míry vysoká, což mělo tyto důsledky:

a) z hlediska firem

- vysoký podíl úrokových nákladů na celkových nákladech
- snížení zisku, a tedy omezení rozvojových aktivit
- snížení daňových plateb
- oslabení schopnosti splácet úvěry

b) z hlediska bank

- růst výnosů
- zvýšení zisku
- nárůst nesplacených úvěrů
- neochotu poskytovat nové úvěry
- použití zisku k tvorbě rezerv a opravných položek proti klasifikovaným úvěrům, tedy pokles vytvořeného zisku, resp. plnou absorpci zisku a vznik ztráty

Vysoké úrokové zatížení bankovních úvěrů se projevilo v oslabení schopnosti splácet úvěry (u podniků) a v neochotě poskytovat nové úvěry (u bank).

Zájem podniků o bankovní úvěry – i při vysokém úrokovém zatížení – vyplýval z podkapitalizace většiny podniků, neboť kupónová privatizace nepřinesla nový kapitál a další formy privatizace byly realizovány především z úvěrových zdrojů. Snížení zisku oslabovalo možnost zvýšení vlastního jmění. Podkapitalizace podniků znamená vyšší poměr cizích aktiv vůči vlastnímu kapitálu.

Vysokou závislost firem na bankovních úvěrech by snížilo navyšování kapitálu emisí akcií. Avšak na českém kapitálovém trhu byla zatím umístěna jedna primární emise akcií a několik firemních dluhopisů. Mezi faktory vysvětlující tuto situaci zejména patří: obavy emitentů z získání majority nedůvěryhodným subjektem, deformace cenotvorné funkce obou segmentů.

kapitálového trhu, nedostatečná informovanost o hospodářské situaci emitentů, legislativní mezery ve fungování úvěrového trhu. Nedůvěra v kapitálový trh se projevuje nejen na straně emitentů (firem), ale i na straně individuálních investorů, kteří upřednostňují termínovou alokaci svých úspor v bankách před alokací do cenných papírů kapitálového trhu. A tak v současné době neplní bankovní sektor a ani kapitálový trh uspokojivě funkci transformace úspor do investic.

Příznivěji se jeví možnost získat finanční zdroje z fondů rizikového kapitálu, u kterého se předpokládá aktivní účast investora na řízení firmy. Vedle specializovaných fondů zprostředkovávají přístup k rizikovému kapitálu i investiční banky. I tato možnost financování však může být pro řadu firem nedostupná, neboť málokterý subjekt splní velmi tvrdé podmínky. Tento způsob financování je určen zejména na podporu malého a středního podnikání. Rizikový kapitál napomáhá rozvoji firmy nejen finančními prostředky, ale také odbornými znalostmi a dané firmě přináší tzv. synergický efekt daný spojením investice a odborných znalostí. Na rozdíl od bankovního úvěru se nemusí platit investorovi žádné úroky, není třeba ani zajištění, ale firma se musí smířit, že již nebude jediná, kdo bude rozhodovat o chodu společnosti. V porovnání se světem hrají fondy rozvojového a rizikového kapitálu v naší zemi prozatím zanedbatelnou roli.

Jako další možnost získání finančních zdrojů lze využít programy podpory malého a středního podnikání, které každý rok vyhlašuje vláda a jejich realizátorem je Českomoravská záruční a rozvojová banka, a. s. Jako doplňková forma financování bývá využíván leasing, factoring a forfaiting.

Uvolnění devizových omezení a zavedení systému volné měnové směnitelnosti umožnilo firmám přístup k zahraničním úvěrům. Tato možnost se jevila podnikům jako výhodná až do roku 1997; to vzhledem k výrazně nižšímu úrokovému zatížení zahraničních úvěrů oproti korunovým úvěrům a s přihlédnutím k systému povinně intervenovaného devizového kursu koruny, který minimalizoval kursové riziko. Po zavedení volného floatingu a zrušení povinného intervenování devizového kursu a po výrazném poklesu úrokové míry se zahraniční úvěry stávají rizikovější.

[1, 14, 28, 30]

6. Závěr

Téma problematiky fungování úvěrového trhu České republiky, o kterém pojednávala tato diplomová práce, bylo rozděleno do šesti částí.

V první části byl stručně popsán postup zpracování. Ve druhé části týkající se obecné charakteristiky úvěrového trhu byl vymezen úvěrový trh České republiky – strana nabídky a poptávky, jeho specifické rysy a struktura. Nastíněna zde byla i problematika přidělování úvěrů s posouzením, zda úvěrový trh je dostatečně efektivní.

Třetí kapitola byla věnována kvantitativní analýze operací úvěrového trhu. Kvantitativní analýza byla provedena na základě zpráv České národní banky z hlediska jednotlivých složek úvěrového trhu. Hodnoceny byly celkové úvěry v členění na korunové úvěry a úvěry v cizí měně, analyzována byla sektorová, druhová a časová struktura úvěrů a poslední podkapitola byla zaměřena na kvalitu úvěrů, zejména na vývoj klasifikovaných úvěrů. Jednotlivé složky úvěrového trhu byly analyzovány v jednotlivých letech a ukončeny stručným shrnutím.

Ve čtvrté části byly zachyceny faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu. Byla zde charakterizována měnová politika ČNB rozlišená z hlediska tradičního a nového pojetí úrokových nástrojů a vývoj hlavních úrokových sazeb ČNB v jednotlivých letech. Dále zde byly popsány operativní úrokové sazby. Jednalo se o vymezení úrokové sazby, vývoj operativních úrokových sazeb v jednotlivých letech, jejich diferenciaci, způsoby úročení úvěrů a faktory mající vliv na jejich změnu a úroveň.

V páté kapitole byly uvedeny nejčastěji zmiňované kritické postoje k fungování úvěrového trhu a seřazeny do logické návaznosti. Poslední závěrečná část obsahovala stručné zrekapitulování postupu zpracování a v další části budou uvedeny jednotlivé poznatkové výstupy.

Finanční ekonomie umožňuje širokou variantnost při vymezení úvěrového trhu a jeho začlenění do struktury trhů finančních. Charakteristiku úvěrového trhu lze doplnit o tvrzení, že úvěrový trh neplní svoji základní funkci efektivně. V důsledku informační asymetrie, jednoho ze specifických rysů úvěrového trhu, dochází k porušení předpokladu dokonalé konkurence, a tak úvěrový trh neradno se sám „vyčistit“ a okamžitě vstřebat cenotvorné informace. Zmíněné skutečnosti vedou k procesu přidělování úvěrů, jehož výsledkem je situace, kdy objem bankou nabízených úvěrů je dané úrokové míry menší než žadatelská poptávka po úvěrech. Některé ekonomické přístupy

chápu přidělování úvěrů spíše jako proces racionalizace úvěrové činnosti v souvislosti s řízením úvěrového rizika, jiné ztotožňují přidělování s odmítnutím žadatelů, kteří nevyhovují rizikovým parametrům.

Na základě provedené kvantitativní analýzy lze učinit následující závěry týkající se vývoje a současného stavu operací na úvěrovém trhu. Rozhodující podíl na celkových úvěrech tvoří korunové úvěry poskytované do podnikatelské sféry, lze tedy pozorovat i podobný trend vývoje. Od roku 1993 do roku 1997 lze sledovat absolutní nárůst korunových úvěrů poskytovaných podnikům, přičemž meziroční tempo růstu se stále snižovalo. Rok 1997 byl z hlediska vývoje úvěrové emise zlomový. V roce 1998 došlo k prudkému snížení úvěrové emise podnikům, poté následoval již mírnější pokles a v roce 2000 lze hovořit o určité stagnaci úvěrové emise podnikům.

Úvěry v cizí měně vykazovaly od roku 1993 až do roku 1998 absolutní nárůst, přičemž největšího tempa růstu bylo dosaženo v roce 1995. V roce 1996 došlo k podstatnému zpomalení tempa růstu z důvodu rozšíření flukтуаčního pásma pro pohyb devizového kurzu. V letech 1999 a 2000 lze sledovat již jejich pokles. Úvěry v cizí měně se podnikům jevily jako výhodné až do roku 1997, protože představovaly levnější zdroj oproti korunovým úvěrům a v souvislosti s povinně intervenovaným devizovým kursem koruny, který minimalizoval kursové riziko. Po zavedení volného floatingu a zrušení povinného intervenování devizového kurzu a po výrazném poklesu úrokové míry se zahraniční úvěry stávají rizikovější.

Pro sektorovou strukturu je charakteristický dynamický nárůst úvěrů soukromému sektoru při současném poklesu úvěrů státním podnikům. Tento trend souvisel s transformačním procesem a podporou soukromého sektoru ze strany bank. Úvěry poskytované obyvatelstvu vykazovaly do roku 1995 mírný pokles a teprve od roku 1996 lze sledovat u úvěrů obyvatelstvu nárůst v návaznosti na rostoucí orientaci některých bank na drobného klienta a vyšší nabídku spotřebitelských úvěrů zejména účelových úvěrů stavebních spořitelen a rozvíjejících se hypotečních úvěrů.

U druhové struktury lze sledovat stejný trend vývoje jako u časové struktury. Na celkových korunových úvěrech dominují úvěry provozní. Druhou váhově rozhodující položkou jsou úvěry investiční. Převaha provozních úvěrů nad investičními souvisí s časovou strukturou, neboť krátkodobé úvěry jsou poskytovány zejména jako provozní úvěry. Hypoteční a spotřební úvěry začaly rozvíjet až v druhé polovině devadesátých let a jejich podíl na celkových úvěrech je stále nepatrný.

Kvalita úvěrového portfolia je jedním z hlavních problémů českého bankovního sektoru. Podíl klasifikovaných úvěrů na celkovém objemu úvěrů kolísá okolo 30 %, přičemž běžná hodnota tohoto ukazatele se v ostatních zemích pohybuje okolo 5 – 10 %. V publikacích ČNB je velmi často akcentována obezřetnost bank při poskytování úvěrů, ale vývoj klasifikovaných úvěrů s výrazné obezřetnosti příliš nesvědčí.

Faktory ovlivňující vývoj operací na úvěrovém trhu je nutno rozlišovat v tradičním a novém pojetí. Týká se to zejména hlavních nástrojů ČNB. Od poloviny roku 1997 lze sledovat postupné snižování hlavních úrokových sazeb ČNB tak i průměrných úrokových sazeb z nově poskytovaných úvěrů. Současně klesající trend úvěrové emise. Lze konstatovat, že makroekonomická teorie, která předpokládá citlivost objemu úvěrů na klientských úrokových sazbách, je v určitém rozporu s praxí. Objem úvěrové emise je ovlivňován v poslední době zejména neúrokovými faktory.

Skutečnosti, které přispěly k současné situaci na úvěrovém trhu, tedy k velice omezené nabídce úvěrů ze strany bank a nekvalitnímu úvěrovému portfoliu, lze seřadit do určité logické návaznosti. Kořeny je možno hledat již na počátku devadesátých let v souvislosti s procesem privatizace, jejími metodami, neochotě státu dokončit privatizaci velkých bank a v nedostatečné funkci bankovního dohledu. Bankovní dohled se v první části transformace teprve koncentroval na tvorbu regulačních předpisů a na výkon vlastní kontrolní činnosti se mu nedostávalo lidských kapacit ani zkušeností. Podstatný podíl odpovědnosti nese management a pracovníci bank s ohledem na nedostatek odborných znalostí a nedodržování podnikatelské etiky. Uvedené skutečnosti se projeví v výrazném nárůstu špatných úvěrů. Nedokonalá legislativa neumožňuje efektivní výkon zástavního práva a vede ke zvýhodněnému postavení dlužníka ve věřitelsko-dlužnických vztazích. Zmíněné faktory vedly k několika paradoxům na úvěrovém trhu. Jedná se o vysokou poptávku po bankovních úvěrech ze strany podnikatelského sektoru na jedné straně a velice omezenou nabídku úvěrů ze strany bankovního sektoru. Další paradox spočívá v poklesu ceny úvěru i přes výraznou převahu poptávky po bankovním úvěru nad jeho nabídkou.

U podniků převažuje dominantní zájem o bankovní úvěry jako jedné z možností opatření finančních zdrojů, ale banky v rámci obezřetného chování umísťují raději získané primární zdroje do cenných papírů zejména státních než do úvěrového portfolia. Tím dochází k tomu, že peníze, které by měly směřovat do podnikové sféry, plynou do státního rozpočtu a na úvěrovém trhu s takového chování bank projevuje v omezené nabídce úvěrů.

I přes zablokování úvěrové emise v segmentu bankovního sektoru, si ekonomika našla způsob, jakým problémy domácího bankovního kanálu obejít. Do naší ekonomiky proudí masivní objem přímých zahraničních investic. Tradiční kanál bankovního zprostředkování „domácí banka – domácí podnik“ se tak částečně změnil na kanál „domácí banka – (zahraniční banka) – zahraniční podnik – domácí podnik“. Toto schéma bylo schopné vygenerovat dostatek prostředků, a tak stagnace úvěrové emise neznamenal překážku pro další rozvoj české ekonomiky. Z dlouhodobého hlediska však Česká republika nemůže vykazovat rychlý a vyvážený růst, aniž by její bankovní sektor začal efektivně plnit svou roli finančního zprostředkovatele.

Seznam literatury:

Publikace:

1. Bakule, V.; Jáč, I.; Hasprová, O.; Jáčová, H.: Příčiny prohlubování krize bankovního sektoru České republiky, Technická univerzita, Liberec, 2000
2. Bartošek, K.; Felsbergová, D.; Jaroš, P.: Bankovníctví v České republice, Bankovní institut, Praha, 1998
3. Dvořák, P.: Komerční bankovníctví pro bankéře a klienty, Linde Praha a. s., 1999
4. Hagenmueller, K. J.; Diepen, G.: Bankbetrieb, Wiesbaden, der Gabler Verlag, 1989
5. Kolektiv autorů: Porovnání ekonomických podmínek pro podniky v euroregionu Nisa, Ediční středisko Technické univerzity, Liberec, 1999
6. Landorová, A.; Košteková, V.: Peníze a banky, Karolinum, Praha, 1997
7. Lér, L.: Regulace činnosti bank, Bankovní institut, Praha 1997
8. Podle zatím nepublikovaného zdroje
9. Polidar, V.: Management úvěrových obchodů bank, Ekopress, Praha, 1995
10. Polidar, V.; Peeraer, M.: Úvěrové obchody, Bankovní institut, Praha, 1998
11. Polouček, S.: České bankovníctví na přelomu tisíciletí, Ethics, Ostrava, 1999
12. Revenda, Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví, Management Press, Praha, 1996
13. Revenda, Z.: Centrální bankovníctví, Management Press, Praha, 1999
14. Valach, J. a kol.: Finanční řízení podniku, Ekopress, 1999
15. Waterhouse, P.: Úvod do řízení úvěrového rizika, Management Press, Praha, 1994

Prameny:

16. Annual report, 1998, ČNB
17. Bankovní dohled, 1996, 1997, 1998, 1999, ČNB
18. Ročenka Hospodářských novin, Praha, 2000
19. Statistická ročenka ČR, Scientia, Praha, 1999
20. Vybrané ukazatele měnového vývoje České republiky, srpen 1997, ČNB
21. Výroční zpráva, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, ČNB
22. Zpráva o měnovém vývoji v České republice za 1. pololetí 1993, 1994, 1996, ČNB
23. Zpráva o měnovém vývoji v České republice za období leden – září 1993, 1995, ČNB
24. Zpráva o inflaci, říjen 1998, duben 1999, duben 2000, leden 2001, ČNB

Periodika:

25. Bankovníctví, Praha, 1997, 1998, 1999, 2000
26. Ekonom, Praha, 1999, 2000
27. Euro, Praha, 2000
28. Hospodářské noviny, Praha, 1998, 1999, 2000, 2001
29. Internetové stránky: www.cnb.cz, www.finance.cz
30. Kraft D., Markt 15/1999, Lexikon: Aussenfinanzierung
31. Lidové noviny, Praha, 1999, 2000
32. Mladá fronta Dnes, Praha, 1998, 1999, 2000, 2001